

DOWN TO earth

 milieudefensie
voor veranderaars

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 14 | oktober 2023

79

milieu | mensen | meningen

BOMEN
hebben het recht
om te groeien

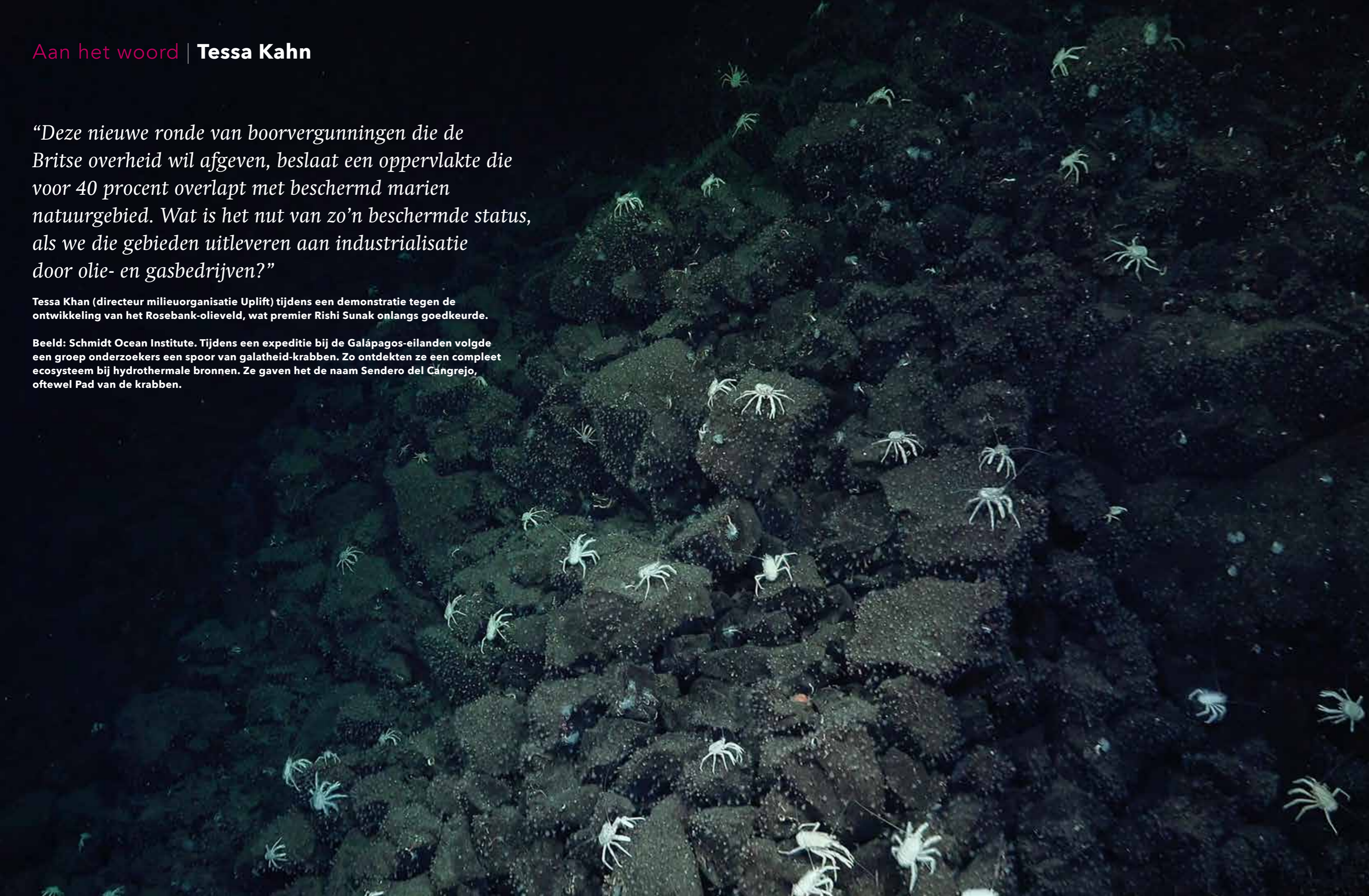
BIJZONDER
bos bij Soestdijk
ligt onder vuur

PROTEST
tegen boskap
op de Balkan

“Deze nieuwe ronde van boorvergunningen die de Britse overheid wil afgeven, beslaat een oppervlakte die voor 40 procent overlapt met beschermd marien natuurgebied. Wat is het nut van zo’n beschermde status, als we die gebieden uitleveren aan industrialisatie door olie- en gasbedrijven?”

Tessa Khan (directeur milieuorganisatie Uplift) tijdens een demonstratie tegen de ontwikkeling van het Rosebank-olieveld, wat premier Rishi Sunak onlangs goedkeurde.

Beeld: Schmidt Ocean Institute. Tijdens een expeditie bij de Galápagos-eilanden volgde een groep onderzoekers een spoor van galatheid-krabben. Zo ontdekten ze een compleet ecosysteem bij hydrothermale bronnen. Ze gaven het de naam Sendero del Cangrejo, oftewel Pad van de krabben.

1. Wisse Beets, *freelancer*. 2. Rinske Bijl, *Activist, freelancer en corrector*. 3. Vincent Bijlo, *columnist*. 4. Michiel Bussink, *Recept*. 5. Carolien Ceton, *hoofdredacteur*. 6. Lawrence Cheuk, *columnist*. 7. Robert Elsing, *fotograaf*. 8. Renske de Greef, *Strip*. 9. Esmee de Gooyer, *redacteur*. 10. Katja Keuchenius, *freelancer*. 11. Wendy Koops, *Media*. 12. Marjolein Koster, *freelancer*. 13. Marjan Peters, *art-direction en vormgeving*. 14. Bas van der Schot, *cartoonist*. 15. Thomas van Slobbe, *recensie*. 16. Luuk van der Sterren, *freelancer*. 17. Pépé Smit, *illustrator*. 18. Anneke Verbraeken, *freelancer*. 19. Myrthe Verweij, *Kort*. 20. Hilde Wijnen, *Consument*.

Stropen 8 om te overleven

Takudzwa Mutezo zoekt als natuurbeschermingsadvocaat naar manieren waarop mens en dier vreedzaam kunnen samenleven. “We vechten niet tegen de kleine stropers, het zijn de grote profiteurs die we moeten stoppen.”

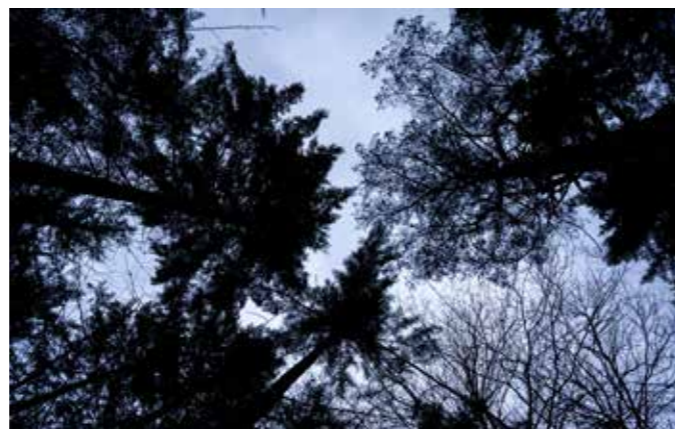
18 Een koninklijk bos

Ooit ontstond het in de schaduw van Paleis Soestdijk: een ‘wild’ stukje Nederlandse natuur dat als koninklijk privébezit eeuwenlang met rust werd gelaten. Nu moet het bos de miljoenen opleveren die nodig zijn om het paleis te restaureren.

26 Het recht om te groeien

Het is tijd voor een andere manier van denken over de natuur. “Als we als mens op aarde willen bestaan, waarom zou dat dan niet voor een boom dan gelden?”

14 Geld als water

Architect Jan Jongert wil gebouwen ontwerpen waarbij je kunt zien wat erin stroomt – aan geld en water, maar bijvoorbeeld ook hitte of materiaal – en wat er weer uit komt. Die stromen moeten we als het even kan weer hergebruiken.

23 De Activist Klimaatkenners

Eigenlijk zou in iedere studie aandacht besteed moeten worden aan het klimaat, vinden deze studenten. Zeker bij geneeskunde, want het klimaat en onze gezondheid beïnvloeden elkaar wederzijds, volgens Jip van Trommel. Maar vergeet ook de bedrijfsvoering

van de opleidingsinstituten niet, zegt bestuurskunde-student Wadner van den Heuvel. En student technische natuurkunde Jen Jacobs protesteert tegen de samenwerking van de TU Delft met fossiele bedrijven.

30 Dutch Design Week

Een tapijt dat je kunt aantrekken en wegwijzers van mos: in Eindhoven is van alles te zien voor liefhebbers van duurzaam design.

34 Bosbehoud op de Balkan

Fraude, corruptie, illegale houtkap: de bosbeschermers van Bosnië en Herzegovina voeren een strijd op vele fronten.

24
Raamposter
Scheur hem uit en hang op!

en verder

- 02 Citaat
- 06 Brieven
- 06 Commentaar: Koffie
- 07 Strip
- 10 Kort
- 12 Friends of the Earth International: Filipijnen
- 39 Recept: Zoete kastanjes
- 40 Recensie: *Geloven in het wild*
- 41 Media: *Une Année Difficile*
- 42 Consument
- 44 Interview: Rechtvaardig klimaatbeleid
- 47 Vincent Bijlo belt... met Wind

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Voedingscentrum

Met interesse las ik het artikel van Lobke Faassen over plantaardige voeding. Ik weet wel waarom het Voedingscentrum juist over risico's bij plantaardige voeding praat. En minder over voordelen. Jaren geleden versprak een dame die daar werkte zich eens toen mijn vriend zijn verbazing uitsprak over het feit dat bij zijn cholesterolbeperkend dieet wel magere kaas mocht worden gegeten, terwijl dat vetter is dan de meeste vette vleeswaren. Vlees aten we toen al tijden niet meer, maar mijn vriend vroeg door en door. "Dat moeten we", zei de dame toen. "En vergeet maar dat ik dat zei."

Vegetarisme/veganisme is prima. Je moet alleen weten waar je dan je eiwitten en vitamines vandaan moet halen. En dat zou nou juist een prachtige taak voor het Voedingscentrum kunnen zijn. De agro-lobby is groot en sterk en is bereid veel geld te betalen om mensen die anders willen dwars te zitten. Geld geld geld is wat daar telt. En het klimaat? Ach....

Miriam Fleuren

Stripwoordenboek

Dank voor het interview met Tuur Sinke (MBO for Climate) in DTE 76. Rond dezelfde tijd kwam ik in het blad *The Optimist* het artikel 'Begrijpelijk taal van de dokter' tegen. Het gaat over de 2,5 miljoen laaggeletterden in Nederland. Longarts Ralph Koppers ontwikkelde beeldmateriaal voor hen, zodat de met de arts besproken zaken goed blijven hangen. En dat is een groot succes. Ook mensen met dyslexie zijn doorgaans beelddenkers en hebben vaak een goed ruimtelijk inzicht, zoals mijn zus. Ook is zij zeer milieubewust. Alleen haalt ze informatie over het milieu en klimaat niet uit het geschreven woord, maar uit gesprekken en dingen die ze oppikt van de tv. Ze geeft aan dat stripboeken met duidelijke plaatjes, ondersteund met eenvoudige taal, wel behapbaar zijn voor haar. Dus ook bij deze groep valt een wereld te winnen voor de milieubeweging. Ik hoop dat jullie mensen hebben die voor hen dingen kunnen ontwikkelen, zodat ze aan kunnen sluiten. In DTE 76 staat een prachtig stripwoordenboek van Renske. Misschien kan zij iets maken voor laaggeletterde mensen en dyslectici?

Christiene

Amazone

Wat een mooi, triest en tegelijk hoopvol artikel over de Amazoneboerderijen, in DTE 78. Het klinkt alsof Colombia op de goede weg is. Het doet mij denken aan *Het amazone-dagboek* dat ik in de vakantie las. Dat speelt weliswaar in Peru en het gaat vooral over paranoten en een stuwdam, maar is ongeveer hetzelfde verhaal. Paranoten groeien alleen in het oerwoud en worden door boerenfamilies 'geraapt', een heel boeiend proces. Een van de vele redenen waarom het regenwoud beschermd moet worden (liefst uitbreiden zelfs).

Daniëlle

Koffie

Kent u dat? Je leest een boek, een prachtig boek, zo eentje waar je door wordt meegesleept, met huid en haar, kopje onder. En dan is het uit. Je legt het weg, met een zucht, en kijkt om je heen. Theepot op tafel, plantjes in de vensterbank, een jas op de grond. Het is er allemaal nog, maar alles is net een beetje *off*. Minder echt dan het verhaal van daarnet.

Zo'n boek heb ik net uitgelezen. *Time shelter* van Georgi Gospodinov gaat over mensen die aan geheugenverlies lijden en zich beter thuis voelen in een andere tijd. Een vroegere tijd, die ze zich nog wél kunnen herinneren. De hoofdpersoon raakt stapje voor stapje compleet de grip kwijt op de tijd waarin hij leeft en op zichzelf. Is het allemaal wel echt gebeurd, wat hij ons vertelt, of zit het allemaal in zijn haperende hoofd?

Terug naar vandaag. Het is maandagochtend, ik moet aan de slag. Waar zal ik eens beginnen? Met een lekker concreet klusje, zodat ik weer met beide benen op de grond beland. Ik ga mijn mailbox doorspitten. Wat ik daar aantref:
BRUSSEL (ANP) - De Europese Commissie wil de omstreden onkruidverdelger glyfosaat nog eens tien jaar lang toestaan. Oh, oké. Dacht dat we er na jarenlange discussie onderhand wel over uit waren dat het geen best spul is – ik mag het zelf in ieder geval niet meer op mijn moestuin spuiten. Ben ik dan toch weer naïef?

Delete.
IJMUIDEN (ANP) - Staalbedrijf Tata Steel vindt een kritisch rapport uit 1977 over schadelijke stoffen rond de fabriek van voorganger Hoogovens "interessant voor geschiedkundigen", maar het bedrijf wil vooral "focusen op het hier en nu". Mijn hersens kraken. Wat is dit, een soort omgekeerde dementie? Wij vergeten ons – nogal onaangename – verleden het liefst zo snel mogelijk, want dat komt ons beter uit.

Delete.
En lees ik nu goed dat onze koning (dank overigens, voor die paar mooie bossen die we aan de lange geschiedenis van het koningshuis hebben overgehouden, zie p. 18 & 26) in zijn troonrede de woorden 'fossiele subsidies' niet één keer in de mond heeft genomen?

Ik weet wat ik vergeten ben: koffie. Zie je wel. Ik ben gewoon nog niet wakker.

Carolien Ceton, hoofdredacteur

“Armoede is de grootste bedreiging voor de dieren in Zimbabwe”

Takudzwa Mutezo werd door de Rijksuniversiteit Groningen verkozen tot Alumnus van het Jaar 2023. De Zimbabweaanse natuurbeschermingsadvocaat en akkerbouwer gebruikt de wet om dieren te beschermen.

Tekst **Anneke Verbraeken** Beeld **Pépé Smit**

Takudzwa Mutezo (30) zocht met haar non-profitorganisatie Hambai Wild naar manieren waarop mens en dier vreedzaam kunnen samenleven. Ze heeft ook haar eigen biologische stadsboerderij, de producten die ze er verbouwt worden op de markt verkocht. Daarnaast is ze het jongste en enige vrouwelijke bestuurslid van Nyanga National Park en werd ze onlangs genomineerd voor de Pritzker Emerging Environmental Genius Award van de University of California Los Angeles (UCLA). Zelf is ze daar niet van onder de indruk. “Ik ben een kleine druppel in de oceaan. En als ik het niet doe, wie dan wel?”

Hoe raakte je betrokken bij de natuur en de dieren in Zimbabwe?

“Achteraf gezien is het nogal ironisch dat mijn vader voor een groot mijnbouwbedrijf werkte. De kolenmijn lag naast Hwange National Park. Dus terwijl mijn vader voor de vervuilende mijn werkte, speelde ik in dat park. Voor die tijd woonden we in hoofdstad Harare, maar bijna elke vakantie gingen we naar familie in het dorpje Nyanyadzi. Daar begon mijn liefde voor de natuur en de dieren. Tijdens die familievakanties aten we wat op de velden werd geproduceerd. Ik leerde de waarde kennen van het eten.

Mijn jeugd bracht me dus in contact met verschillende culturen: die van de stad, die van het platteland en die van de natuurparken. Waarschijnlijk heb ik daardoor waardering en begrip gekregen voor wat mensen drijft. Ik heb ook veel respect voor mijn grootvader die tijdens de Britse koloniale overheersing vocht voor de vrijheid van Zimbabwe. Ik denk dat ik mijn moed en dienstbaarheid aan de gemeenschap aan hem te danken heb. Mijn vader en ik hebben nooit over zijn werk bij het mijnbouwbedrijf gesproken. Het leek toen vanzelfsprekend. Pas nu realiseer ik me de diepgang van het verleden en hoe het de toekomst vormgeeft. Dus ja, ik ga met mijn vader praten over zijn werk in de mijn.”

Hoe kwam het dat je rechten ging studeren in Groningen?

“De rechtenfaculteit van Groningen heeft internationaal een uitstekende naam. Ik wilde verder kijken dan Zimbabwe, begrijpen hoe andere landen omgaan met de problemen die ik tegenkwam toen ik opgroeide. In eerste instantie wilde ik mensenrechten gaan studeren. Maar tijdens een uitwisselingsprogramma met Indonesië ging ik werken voor het Wildlife Justice Foundation, en zo ontdekte ik dat veel dieren in de natuur direct bedreigd worden.”

Wat is de grootste bedreiging voor de dieren in Zimbabwe?

“Armoede. Als mensen geen inkomen hebben, is stropen een manier om te overleven. We vechten niet tegen deze kleine stropers, maar tegen de grote spelers die alles financieren en ervan profiteren. Tonnen en tonnen ivoor worden bijvoorbeeld elk jaar geëxporteerd. Weet je dat er elke 15 minuten een olifant wordt gedood? Het zijn deze grote profiteurs die we moeten stoppen, die we verantwoordelijk moeten houden voor alles wat ze aanrichten. Voor mij is de wet daarbij een belangrijk hulpmiddel. En natuurlijk zijn de nationale parken ook belangrijk. Hoe kunnen mensen iets waarderen als ze nog nooit de schoonheid ervan hebben ervaren?”

Voor mensen in Zimbabwe is het niet altijd gemakkelijk om met wilde dieren samen te leven...

“Klopt. Hoe vertel je een kind dat haar vader moet missen omdat hij door een olifant is gedood, dat ze diezelfde olifanten moet beschermen? Daarom wil ik zo graag praten met mensen, zodat ze de context begrijpen. Met wie ik ook praat, ik vraag altijd naar hun relatie met de natuur, met dieren: ‘We eten dieren en we doden heel veel dieren. Wat zou je ervan vinden als jouw kleinkinderen nooit een olifant of een leeuw in het echt kunnen zien?’

In een land als Zimbabwe hebben we het geluk dat we allemaal een totem hebben die van generatie op generatie wordt doorgegeven. De totem is de allereerste band die iemand met de natuur heeft. De meeste totems zijn dieren. Mijn man is bijvoorbeeld een adelaar, mijn grootmoeder een stekelvarken. Dus zeg ik: ‘Jullie hebben allemaal een totem. Het is de bedoeling dat je je totemdier beschermt, maar hoe zit het met de andere dieren?’ Mijn totem? Dat is een hart. Het is vrij uniek, dus ik grap altijd dat ik alle dieren vertegenwoordig.”

Je hebt een boerderij. Is er in Zimbabwe net zo’n watertekort als in de buurlanden?
“Het is een groeiend probleem in Zimbabwe. De mijnbouw breidt zich alsmaar uit, waardoor onze waterbronnen steeds meer

vervuild raken. We hebben meegemaakt dat honderden olifanten stierven toen ze water dronken uit een bron die was vergiftigd met cyanide. Dat wordt gebruikt bij de goudwinning. Ik denk dat regelgeving en wetgeving onmisbaar zijn om ons water en ons voedsel beter te beschermen. Want als olifanten sterven, weet ik zeker dat mensen ook de gevolgen ondervinden van de waterverontreiniging.”

Krijgen milieuorganisaties in Zimbabwe internationale financiële steun?

“Er komen de laatste tijd veel grote internationale organisaties naar ons land die in andere Afrikaanse landen werken, zoals Oeganda, Kenia en Rwanda. Ze komen voor noodhulp, maar ook bijvoorbeeld voor projecten in de gezondheidszorg, de land-

bouw én de natuurbescherming. Wat ik verontrustend vind, is dat die organisaties in sommige gevallen met geld wapperen, zonder ons te vragen wat er precies nodig is. Wanneer ze dat wel zouden doen, kan er veel efficiënter hulp worden geboden. We zijn Kenia of Rwanda niet, je kunt niet zomaar kopiëren en plakken wat je in die landen hebt gedaan. Een gezonde balans tussen goede bedoelingen en geld is essentieel.”

Wat kunnen wij in Nederland doen?

“Dat is een vraag die ik vaak krijg. Als elk individu iets doet, maakt dat onze wereld beter. Recyclen, een boom planten, je hoeft geen grote dingen te doen. We zijn allemaal met elkaar verbonden. Als jij iets doet in Nederland, merken wij dat ook in Zimbabwe.” □

WERELD

Bijna tweeduizend milieuactivisten vermoord in 10 jaar

In 2022 werden ten minste 177 land-rechten- en milieuactivisten vermoord, schrijft de ngo Global Witness in haar jaarlijkse overzicht. Het totaal aantal vermoorde natuurbeschermers komt daarmee op bijna 2000 in de periode 2012-2022. Waarschijnlijk ligt het aantal nog hoger, vanwege gebrek aan vrije pers en onafhankelijke monitoring in veel landen. Daarnaast zijn de land-rechten-, natuur- en milieubeschermers ook in toenemende mate slachtoffer van criminalisering om hen de mond te snoeren. De meeste gerapporteerde moorden vonden plaats in Latijns-Amerika. Inheemse gemeenschappen

worden bedreigd door mijnbouw en houtkap. De mensenrechtenschendingen die daarbij plaatsvinden, zijn vaak gelieerd aan bedrijven elders in de wereld, waaronder in Europa. "Regeringen moeten dringend een einde maken aan deze zinloze moorden op degenen die onze planeet verdedigen", zegt Shruti Suresh van Global Witness. "Zij beschermen onze meest waardevolle ecosystemen die onmisbaar zijn om de klimaatcrisis aan te pakken. Het onrecht waarmee zij te maken krijgen, moet worden aangepakt. Er zijn al veel te veel levens verloren gegaan, dit moet stoppen."

AFRIKA

Wereldwijde koolstoftaks nodig

Afrikaanse leiders riepen tijdens de Afrikaanse klimaattop op om wereldwijd belastingen te heffen op fossiele brandstoffen, zeevaart en luchtvaart. Ook een wereldwijde belasting op financiële transacties, in het verleden vaak gepromoot onder de naam Tobin-tax, kan volgens hen bijdragen aan klimaatinvesteringen. Hoewel het Afrikaanse continent al onevenredig veel te maken heeft met heftige gevolgen van de

klimaatcrisis, ontvangt het maar 12 procent van de 280 miljard euro die jaarlijks nodig zijn om deze gevolgen het hoofd te bieden. Afrikaanse landen zullen de voorstellen meenemen naar de VN-klimaattop in november. Grassroots-activisten van onder andere het Friends of the Earth-netwerk waar ook Milieudefensie deel van uitmaakt, bekritiseerden de Afrikaanse klimaattop. Deze werd volgens hen te veel beïnvloed

door westerse belangen, consultants en liefdadigheidsinstellingen. Het ging er te weinig over echte oplossingen die zowel de klimaatcrisis als de honger en energiearmoede op het continent aanpakken, in plaats daarvan werd er te veel verwacht van schijnoplossingen als emissiehandel. Dat geeft de bedrijven met de grootste portemonnee een vrijbrief om CO₂ te blijven uitstoten, stellen de actisten.

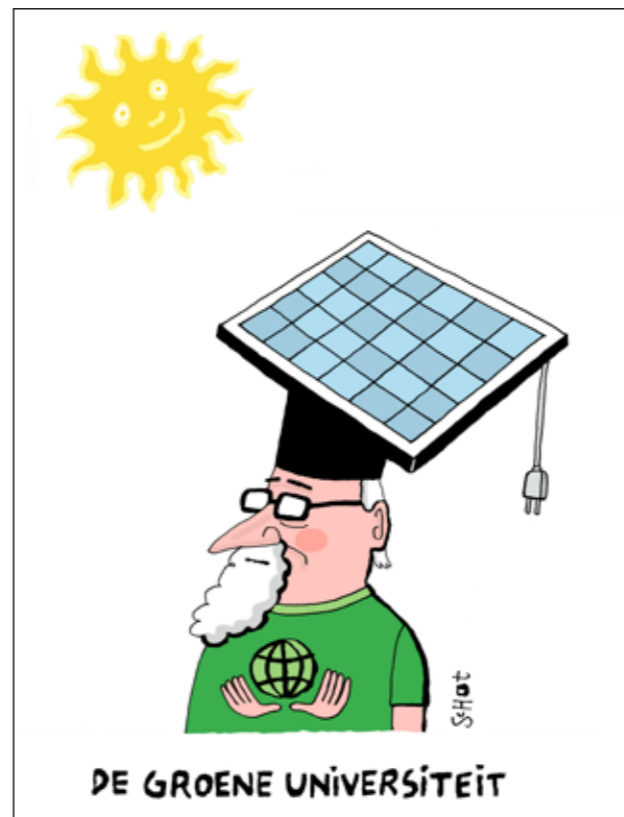
Zwitserland: Bevolking steunt in referendum wet voor einde aan CO₂-uitstoot in 2050 +++ **Verenigd Koninkrijk:** Premier Sunak stelt klimaatbeleid uit of af, zoals het plan om diesel- en bezine-auto's te verbieden +++ **Warmtepompen** kunnen prima functioneren bij heel lage temperaturen, in weerwil van fabeltjes die het tegendeel stellen, blijkt uit onderzoek van de universiteit van Oxford +++ **België:** Protest tegen overheidssteun voor geplande plasticfabriek Ineos Project One, die moet draaien op schaliegas en waardoor stikstof in Nederlands natuurgebied dreigt te belanden +++ **Verenigde Staten:** Zeven door Trump verleende vergunningen voor olie- en gasboringen in Alaska ingetrokken +++ **Bangladesh:** Zorgen om geestelijke gezondheid nu klimaatrampen elkaar snel opvolgen +++ **Afrika:** Malaria in nieuwe gebieden door kli-

NEDERLAND

Massa-aangifte tegen Chemours

Advocaat Bénédicte Ficq doet namens drieduizend mensen aangifte tegen chemiebedrijf Chemours om lozingen schadelijke PFAS. In een uitzending van tv-programma Zembla werd bekend gemaakt dat Chemours in Dordrecht, voorheen DuPont, al decennia wist van de gevaren van de giftige en kankerverwekkende stoffen voor het personeel en milieu. De Provinciale Adviescommissie Leefomgevingskwaliteit vindt dat de fabriek per direct moet worden stilgelegd. "Wat Zembla heeft laten zien in de uitzending is zó ernstig dat dit wat mij betreft wel moet leiden tot een aangifte", aldus Ficq in een reactie aan producent BNN-VARA. De advocaat startte al eerder een soortgelijke zaak tegen Tata Steel. Inmiddels heeft ook de bekende intensive-carearts Diederik Gommers zich bij de aanklagers gevoegd. Voor de zomer probeerde Chemours voor 'een aantal miljoenen' te schikken met vier gemeentes die een rechtszaak tegen het bedrijf waren begonnen om de PFAS-vervuiling, dat bleek uit gelekte geheime notulen van besloten raadsvergaderingen. Het aanbod werd door de gemeentes afgewezen.

Schot

EUROPA

Minder treinrails, meer asfalt

Sinds 1995 is er maar liefst 60 procent aan asfaltkilometers bijgekomen in Europa, terwijl het treinnetwerk 6,5 procent korter werd. Dat staat in de teleurstellende bevindingen van twee Duitse onderzoeksinstituten. Voor elke twee die aan treinrails werd besteed, werd er 1,6 euro aan autowegen besteed, becijferden ze. "Dit is een politieke keuze",

citeert *The Guardian* Lorelei Limousin van Greenpeace, dat opdracht gaf tot het onderzoek. "We zien de gevolgen hiervan voor het klimaat, maar ook voor mensen die geen openbaar vervoer meer tot hun beschikking hebben als alternatief voor autorijden." Sinds midden jaren 90 zijn bijna 14.000 kilometer aan regionale spoorlijnen en meer dan

2.500 treinstations gesloten in Europa. Meer dan de helft daarvan kan volgens de onderzoekers relatief eenvoudig heropend worden. In de laatste 4 jaar van de onderzochte periode (2018-2021) waren er zeven landen die wél meer in het spoor dan in snelwegen investeerden: België, Groot-Brittannië, Denemarken, Frankrijk, Italië en Luxemburg.

PORTUGAL

Klimaatzaak jongeren tegen 32 Europese landen van start

Eind september was de eerste zitting in de klimaatzaak die jongeren uit Portugal sinds 2017 voorbereiden. De jongeren willen dat de Europese landen hun directe en indirecte uitstoot sneller omlaag brengen. In 2020 besloot het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) vanwege de urgentie de zaak versneld in behandeling te nemen. De klimaatzaak is aan de zogenoemde Grote Kamer toegewezen, die uit zeventien rechters bestaat.

"Sinds we hieraan begonnen, is de klimaatcrisis van kwaad tot erger geworden. Dit jaar was de maand juli de heetste ooit gemeeten. Het is een beangstigend idee dat dit nog maar het begin is", zegt Catarina dos Santos Mota (23), een van de eisers, op een persconferentie. "Overheden hebben de macht om dit te stoppen, maar ze doen het niet. Nu de Europese overheden ons niet beschermen, moet het Europese Hof inspringen."

maatverandering, constateert The Global Fund +++ **Panama:** Protesten tegen nieuw contract voor Canadees mijnbouwbedrijf voor omstreden kopermijn +++ **Wereld:** Oceanen waren nog nooit zo warm, gemiddeld 21,1 graden +++ **Zandwinning op zee** loopt wereldwijd op tot 6 miljard ton per jaar, met schadelijke gevolgen voor biodiversiteit, waterkwaliteit, en weerbaarheid van kustzones tegen zeespiegelstijging +++ **Vattenfall** staakt bouw omstreden biomassa-centrale na uitspraak Raad van State, die meer onderzoek naar de milieu-effecten van de beoogde biomassa-centrale eiste +++ Zes van de negen 'planetaire grenzen' overschreden, ruim buiten de veilige zones voor de mensheid +++ Uitstoot broeikasgassen in **Nederland** omlaag in 2022, vooral doordat we minder steenkool verstoffen voor elektriciteitsopwekking, maar ook door zachte winter +++

Hoe strijd je voor natuurbehoud in een gebied dat wordt geteisterd door oorlog, (neo)koloniaal beleid en landroof? De Filipijnse tak van Friends of the Earth maakt zich vooral sterk in de juridische arena.

Tekst **Wisse Beets** Beeld **Joolia Angelica Demigillo**

“Op Mindanao zie je hoe belangrijk natuur is voor veiligheid”

Ontheemd geraakte families op Mindanao.

“M

ensenrechten!” zegt Joolia Angelica Demigillo met een glimlach en zonder enige twijfel, als ik haar vraag waar de Filipijnse milieuorga-

nisatie het meest mee bezig is. “Ik weet het, dat klinkt niet logisch als milieuorganisatie. Maar mensenrechten en natuurbehoud zijn hier in de Filipijnen echt onlosmakelijk met elkaar verbonden.” Joolia is onderzoeker en juridisch medewerker bij het Legal Rights & Natural Resources Center - Kasama sa Kalikasan (LRC-KsK) en komt op voor de rechten van oorspronkelijke bevolkingsgroepen in het land. En dat is van groot belang voor het behoud van de omvangrijke bossen. Om die relatie goed uit te kunnen leggen, heeft ze Alim Bandara uitgenodigd in ons Zoom-gesprek. Alim is *Minted sa Inged*, MSI in het kort: lid van de Hoge Raad van inheemse leiders namens de Teduray.

De Teduray wonen op Mindanao, het grote zuidelijke eiland van de Filipijnen. Het wordt geteisterd door oorlog en conflict. MSI Alim is al decennia lang een belangrijk figuur in vredesbesprekingen tussen de

Filipijnse overheid, moslimgemeenschappen en inheemse groepen. De onderhandelingen gaan over de autonome regio op het eiland, Bangsamoro, en over de positie van inheemse groepen zoals die van Alim op Mindanao.

Waarvoor staan de mensenrechten op Mindanao onder druk?

MSI Alim: “De inheemse manier van leven is afhankelijk van de natuur. We hebben gezonde bossen nodig om te kunnen overleven. Als we onze manier van leven willen beschermen, beschermen we dus ook de natuur. Maar dat wordt steeds moeilijker, omdat steeds meer mensen aanspraak doen op ons land en op onze natuurlijke grondstoffen. Daar is niet één schuldige voor aan te wijzen. De situatie is complex door de ingewikkelde geschiedenis van dit land, met name van Mindanao. Het is een gevolg van honderden jaren van verschillende vormen van kolonisatie, oorlog, onderdrukking en uitbuiting. Tot op de dag van vandaag.”

Wie zijn de hoofdrolspelers in die complexe verhoudingen?

Joolia: “De Filipijnen zijn natuurlijk verschillende keren deels of helemaal gekoloniseerd

geweest: door de Spanjaarden, de Verenigde Staten en de Japanners. Ons land is zelfs vernoemd naar de man die tijdens de Spaanse overheersing de koning van Spanje was, Philip de Tweede. Op Mindanao woonden voornamelijk inheemse groepen en moslimgemeenschappen. Zij hebben zich altijd verzet tegen de kolonisatoren en daarna tegen het beleid van de Filipijnse overheid. Die overheid stimuleert de huidige bewoners van de noordelijke eilanden nu namelijk om naar Mindanao te verhuizen en daar een bestaan op te bouwen, vaak op land dat eigenlijk toebehoort aan inheemse groepen. Zo probeert de regering meer invloed te krijgen op ons eiland. Door al deze nieuwe bewoners zijn de islamitische en inheemse groepen ondertussen een minderheid geworden. Daar komt bij dat steeds meer grote bedrijven zich ondertussen melden op het eiland, vaak met destructieve landbouw en mijnbouw tot gevolg. De bodem is namelijk vruchtbaar en de ondergrond zit vol gewilde mineralen, zoals nikkel en goud.”

MSI Alim: “Al deze vormen van kolonisatie en de continue strijd om macht en economisch gewin hebben zo veel rivaliteit, bewa-
pende verzetsgroepen, splinterbewegingen

en conflicten opgeleverd, dat hier al honderden jaren geen vrede is. Vooral de natuur en de inheemse groepen gaan gebukt onder al dit geweld. Zij hebben minder macht, middelen en wapens, duizenden van hen zijn ontheemd geraakt. De bossen op hun land worden gekapt en veranderd in landbouw- en mijnbouwgrond. De onveilige situatie in de regio zorgt er ook voor dat het probleem onderbelicht blijft. Het is voor journalisten en mensenrechtenactivisten niet makkelijk om hier te zijn. Ook niet voor toeristen trouwens.”

Wat zijn de gevolgen van de toenemende ontbossing?

MSI Alim: “Ons leefgebied wordt steeds minder veilig. Door ontbossing en mijnbouw gaat de natuurlijke weerbaarheid achteruit en extreme weersituaties hebben steeds grotere gevolgen. Tyfoons en intensieve neerslag leiden eerder tot extreme overstromingen, met doden en nog meer ontheemden tot gevolg. En het uitputtende landgebruik zorgt ook voor vervuiling en grootschalige erosie. Op Mindanao zie je hoe belangrijk natuur is voor de veiligheid van een gebied.”

Wat kunnen inheemse gemeenschappen en steungroepen doen op juridisch gebied?

MSI Alim: “Er zijn in de afgelopen decennia wel een aantal successen geboekt. Sinds 1997 is op de Filipijnen bijvoorbeeld de IPRA

van kracht, de Indigenous Peoples’ Rights Act. Daarin is onder andere het recht op zelfbeschikking en de wettelijke aanspraak op voorouderlijk land vastgelegd. Maar nu Bangsamoro, het zuidwesten van Mindanao, een paar jaar geleden een autonome regio is geworden, worden sommige Filipijnse wetten niet meer erkend en moeten we ons opnieuw hardmaken voor onze rechten. In 2025 zijn de eerste verkiezingen in Bangsamoro en moeten we ervoor zorgen dat we een lokale regering krijgen die inheemse wetten respecteert.”

Joolia: “Wetgeving is ook op andere manieren van groot belang voor het natuurbehoud. Zo is er nu bijvoorbeeld een schadelijke mijnbouwwet van kracht die het belang van economische winst veel zwaarder weegt dan ecologisch verlies en mensenrechten van inheemse groepen. Daarom werken we aan een alternatieve groenere wet, die de huidige wet moet gaan vervangen. Helaas is dat lastig, vooral nu de Filipijnse economie de afgelopen jaren zwaar is getroffen door de coronapandemie. De overheid heeft een herstelplan opgesteld, waarin bijvoorbeeld grootschalige nikkel- en goudmijnbouw op Mindanao helaas ook een grote pijler is. Maar er komt meer aandacht voor en we maken stappen.”

MSI Alim: “We focussen steeds op de zaken waar we de meeste impact mee kunnen ma-

ken. We werken nu toe naar het toevoegen van no-go-zones voor mijnbouw. We brengen de gebieden in kaart waar ontbossing de grootste negatieve gevolgen heeft. Daarmee brengen we die nog een keer bij iedereen onder de aandacht. Dat zorgt voor begrip.”

Hoe objectief zijn de rechtbanken, verlopen de processen eerlijk?

MSI Alim: “Haha, tja. In conflictgebieden gaat lang niet altijd alles helemaal eerlijk. Maar we maken ons hard voor advocaten en rechters die het probleem goed begrijpen en streven naar rechtvaardigheid. We werken ook op politiek niveau aan onderling begrip en erkenning. De inheemse bevolking, de kolonisten en de moslimgemeenschap moeten elkaars kernwaarden leren begrijpen en respecteren om conflicten op te kunnen lossen. Dat is essentieel, want conflict leidt tot wetteloosheid en oneerlijkheid. En daar lijdt onze samenleving en dus ook de natuur onder.”

Zijn jullie hoopvol voor de toekomst?

MSI Alim: “We weten dat er nog een hoop uitdagingen aankomen. Maar elk stuk wetgeving dat we aangenomen krijgen, is voor ons weer een stok om mee te slaan. Dat motiveert. Daarmee beschermen we onze mensen en dus onze natuur in de rechtszaal.” □

Samenwerken tegen ontbossing

Milieudefensie en LRC-KsK voeren samen campagne tegen ontbossing en voor het versterken van wetgeving en beleid voor bosbeheer en landrechten. Via het Friends of the Earth-netwerk worden Filipijnse bossenonderzoekers getraind. Zo beschikt LRC-KsK over geverifieerde data die ingezet kunnen worden bij bijvoorbeeld rechtszaken. Het is belangrijk om de internationale handel vanuit Mindanao beter te gaan onderzoeken; met de nieuwe EU-bossenwet moet bijvoorbeeld ook koffie die Europa importeert ontbossingsvrij en legaal zijn. Het is bijzonder dat LRC-KsK op Mindanao - een conflictgebied dat rood kleurt op het reisadvies van ons Ministerie van Buitenlandse zaken - toch successen weet te boeken.

Architectenbureau Superuse ontwerpt al 25 jaar zo circulair mogelijk. Medeoprichter Jan Jongert wil verschillende stromen in de maatschappij – zoals water, geld of materiaal – zichtbaar maken en als het even kan hergebruiken. “Het liefst bouw je helemaal niet. Maar dat klinkt misschien gek uit de mond van een architect.”

Tekst Katja Keuchenius Beeld Giulia Virgara en Cristiano Corte

De riolering van onze economie

Op de tweejaarlijkse Architectuurbiënnale in Venetië vergapen bezoekers van het Nederlandse paviljoen zich dit seizoen aan een enorme tekening. Daarop is geen gebouw te zien, maar de ‘riolering’ van onze economie. Bezoekers klimmen op trappetjes om alle details van dichtbij te bekijken. Ze zien hoe grote tanks bovenaan de maatschappij vollopen met geld uit dikke buizen. Van daaruit vloeit dat in steeds dunnere stroompjes naar beneden, langs sluizen en scharnieren waar aandeelhouders aan draaien.

De tekenaar, architect Carlijn Kingma, werd door curator Jan Jongert uitgenodigd om haar tekening hier tentoon te stellen. Jongert is architect en medeoprichter van architectenbureau Superuse Studios, dat al 25 jaar zo circulair mogelijk bouwt. De architecten kijken daarbij steeds naar het ‘metabolisme’ van gebouwen, ofwel de stromen die er naar binnen en naar buiten gaan: van hitte en water tot geld, mensen en materiaal.

Je wil dat soort stromen juist laten zien, zodat mensen beter beseffen dat gebouwen onderdeel zijn van de omgeving?

“Ja, dat is belangrijk. Wij zien een nieuw soort architectuur voor ons, waar stromen een positieve invloed hebben en een bijdrage leveren aan de ruimtelijke beleving. Waarom worden ze altijd weggewerkt in een steriel concept van een architect? Je kunt óók ontwerpen maken waarin die stromen zichtbaar zijn, als een toegevoegde kwaliteit.”

De enorme tekening van Carlijn Kingma legt zo’n stroom van onze economie bloot: die van het geld. Middenin prijkt de toren van de maatschappij. Bovenin vergaderen aandeelhouders tussen dikke buizen geld. Onderin komen ver uitgedunde stroompjes uit bij arbeiders die grondstoffen delven. De maatschappijtoeren is via een buizensysteem verbonden met allerlei andere torens eromheen. Links bovenin zien we de medewerkers van commerciële banken hypotheeken uitdelen. Rechtsonder in de tekening tapt de belastingautoriteit stromen geld af.

“Carlijn heeft dat echt fantastisch gedaan. Ze heeft 2 jaar lang onderzoek gedaan, samen met een journalist van *Follow the Money*. Ze visualiseerde het geld als water en ging langs bij bankiers die hun vak normaal gesproken in jargon uitleggen. Met de tekening kon ze aanwijzen: het geld zit nu hier, waar gaat het daarna heen? Zo worden alle partijen gedwongen het systeem veel opener uit te leggen. En het lokt andere gesprekken uit. Zo heeft ze met Nederlandse Bankdirecteur Klaas Knot gesproken over waar de sluizen zitten en met welke knoppen je die opent. Het is echt fascinerend werk. Een kritische blik op de maatschappij die het ook voor anderen mogelijk maakt om het te begrijpen. Ik vind het belangrijk om de economie ook onderdeel te maken van het gesprek over

“Ik wil economie onderdeel maken van het gesprek over architectuur”

architectuur. Superuse probeert te laten zien hoe belangrijk de economie is in het nemen van beslissingen over ontwerpen en bouwen. Dat je als architect bijvoorbeeld niet gestimuleerd wordt om duurzame ingrepen te doen of minder materiaal te gebruiken. Op de tekening zie je ook hoe belasting wordt geheven: arbeid is hoog belast, grondstoffen weinig. In een ontwerp proberen architecten daarom vaak veel materialen zo min mogelijk te bewerken.

Hoewel je juist veel tijd zou willen besteden aan het bewerken van weinig materialen.”

Jongert en zijn collega’s gebruiken zelf zoveel mogelijk bouw materiaal dat ze in de buurt vinden. Zo ‘oogsten’ de architecten bouwplaten, kozijnen en deuren van sloopplaatsten uit de buurt. Het voormalige zwembad Tropicana in Rotterdam, waar ook hun kantoor is, bouwden ze om tot laboratorium voor een ‘blauwe’ ofwel duurzame

economie. Allerlei ondernemers sleutelen er aan alternatieve bedrijfsmodellen, waarbij ze gebruik maken van bestaande – liefst elkaars – stromen. “Het liefst bouw je eigenlijk helemaal niet”, zegt Jongert. “Maar dat klinkt misschien gek uit de mond van een architect.”

Met deze aanpak trekt Superuse nationaal en internationaal de aandacht. Ook die van het Nieuwe Instituut, het Rotterdamse architectuurmuseum dat Jongert de opdracht gaf om de Nederlandse inzending van de Biënnale samen te stellen. Het overkoepelende thema: laboratorium van de toekomst. De tentoonstelling kreeg de titel *Plumbing the System. Het Waterwerk van ons geld* van Kingma hing eerder al in →

Bij de opening van Plumbing the system: tweede van links Jan Jongert, tweede van rechts Carlijn Kingma.

→ galeries en musea, in het paviljoen op de Biënnale hangen ook drie nieuwe tekeningen.

In de nieuwe tekeningen worden alternatieve scenario's geschetst. Hoe zien die eruit?

“Een van de scenario's heet *The Valley of Debt-free Money*. Daar heeft Kingma uitgewerkt hoe geldcreatie werkt zónder het maken van schuld. Schulden maken hoeft namelijk niet, dat is een keuze die op een gegeven moment is gemaakt en inmiddels redelijk negatieve bijeffecten heeft. Groei is ook zo'n concept dat mensen vaak zien als een natuurlijk verschijnsel. Maar in de natuur komen planten en dieren op een gegeven moment tot een volwassen toestand. Een volwassen boom houdt op met groeien. Met onze economie zouden we daar ook naartoe moeten.”

Je gebruikt bomen vaker als metafoor. Ook om uit te leggen dat de economie niet zó circulair hoeft dat een reststroom van een bedrijf weer door hetzelfde bedrijf wordt opgenomen.

“Ja, ik ben voor een meer open systeem. Op het moment dat er ergens een stroom vrijkomt, moet daar ter plekke een zo hoog mogelijke waarde mee gecreëerd worden. Daar moet je niet met vaste ketens en vaste partijen een gesloten systeem voor maken. Een blad dat van een boom valt, wordt ook nooit opnieuw een blad. Dat wordt een grondstof voor andere organismen. Het is afhankelijk van hoe de wind waait welke richting het blad opgaat en waar het voor gebruikt wordt.”

Met jullie projecten willen jullie ook een directe impact hebben op de omgeving.

“Ja, dat is een van de redenen waarom we werden gevraagd voor de Biënnale. We proberen dat al langer: met de 'Green Lions', zo'n vijftien landen, proberen we de Biënnale een positievere rol te geven. Voor Venetië zelf, waar het inwoneraantal enorm is gedaald

en er voor bewoners eigenlijk nauwelijks meer voorzieningen over zijn. Maar ook qua milieuschade. Er komen jaarlijks 300 duizend bezoekers naar de kunst- of de architectuurbiënnale, vaak per vliegtuig of cruiseschip.”

En wat is de directe impact van het Nederlandse paviljoen geworden?

“Het gebouw zelf, in 1954 ontworpen door Rietveld, heeft een aantal mankementen. Zeker als je er een tentoonstelling wilt organiseren. De vloer is niet sterk, de akoestiek is niet goed, het is niet geïsoleerd, het lekt af en toe. Maar het is een monumentaal pand, dus aan het beeld van het gebouw mag je niets veranderen. We kijken nu welke verduurzaming meegenomen kan worden in de renovatie die over een paar jaar gepland staat. Dat is een bijzondere opgave; inclusief burens en de strenge gemeente van Venetië zijn er meer dan dertig partijen om rekening mee te houden. We denken bijvoorbeeld na over de opvang van regenwater, dat jaarlijks met 180 liter op het dak valt. Dat loopt nu via het riool weg, hoewel je er natuurlijk enorm lang mee kunt douchen. Je kunt er ook energie mee opwekken, koelen en zelfs de akoestiek in het gebouw verbeteren.”

Wat gebeurt er nu met dat regenwater?

“Dat wordt met een hightech systeem zo snel mogelijk afgevoerd. Dat is wat we vaak doen met water: we voeren het snel en vër weg. Tegelijkertijd laten we van kilometers ver ook weer vers drinkwater aanrukken om het toilet mee door te spoelen. Venetië ken-

de 100 jaar geleden nog een prachtig watersysteem. In het midden van de pleinen lagen putten met een zandfilter, waar iedereen drinkwater uit kon tappen. Dat verdween toen de centrale waterleiding zijn intrede deed. Het rioleringsstelsel bleef hetzelfde, maar werkt nu niet meer zo goed. Afvalwater gaat naar bezinkputten, waar de slurry achterblijft. Het lang niet altijd schone water loopt over in de kanalen en uiteindelijk in de zee. Af en toe komen er boten langs om de putten leeg te zuigen. Dat systeem veroorzaakt overstromingen omdat al die waterstromen daar bij elkaar komen. En het is natuurlijk zonde van al het regenwater.”

Hoe kan dat anders?

“In het Nederlandse paviljoen laten we drie prototypes zien van daken die water vasthouden, ofwel waterretentiedaken. Dat zijn groene daken waar planten groeien die het gebouw koelen en water opvangen voor andere doeleinden. Een van de prototypes is een 'slim' systeem van leidingproducent Wavin. In hun PolderDak wordt water opgevangen met kratten en gaan er automatisch sluisjes open als er een nieuwe regenbui aankomt. Je kunt zo'n systeem ook zelf maken met wijnkurken en kratjes die je van de markt haalt – dat is het tweede prototype. Met Superuse bouwden we eerder zo'n dak in de Rotterdamse Afrikaanderwijk met gevonden materialen van de lokale markt. In beide voorbeelden zit nog wel erg veel kunststof. Het derde prototype maakten we met natuurlijke materialen, zoals reststromen schapenwol, perzikpitten uit de voedingsmiddelenindustrie en waterbrood, een mengsel van klei en organische vezels. Bezoekers van de Biënnale zien meteen dat er nog aan wordt gewerkt, want de gereedschappen liggen er nog omheen.

Achter de schermen kijken we ook naar een wateropvangsysteem voor het hele park, met zo'n vijftig nationale paviljoens. Het re-

“In de bouw is nog maar 8 procent van de grondstoffen circulair”

genwater dat daar neervalt kunnen we voor veel meer toepassingen gebruiken, bijvoorbeeld om de hoger gelegen beplanting groen te houden. Dat gebeurt nu met drinkwater.”

Wat krijgen jullie voor reacties op het Nederlandse paviljoen?

“Er is een groep bezoekers die vooral wil zien welke nieuwe gebouwen er in de verschillende landen worden ontworpen en geproduceerd. Wij vinden juist dat architectuurtentoonstellingen te vaak niet gaan over architectuur, maar over de foto's en tekeningen die ervan gemaakt zijn. Terwijl de essentie ligt in hoe een ontwerp of gebouw tot stand komt. Maar er zijn meer paviljoens die bijvoorbeeld laten zien hoe het koloniale verleden nog doorwerkt in de architectuur van vandaag. Dat is een interessante ontwikkeling.

In de pers hebben we goede kritiek gekre-

gen. We laten twee verhalen van metaforisch water en letterlijk water mooi bij elkaar komen. Ook uit Japan hoorden we positieve reacties. Het past in de Japanse traditie om met de seizoenen mee te ontwerpen. In de herfst en de lente is er een feest waarin ze de panelen van de gevels halen of die weer terugzetten om beter bestand te zijn tegen het klimaat van het komende jaargetijde. Dan is een gebouw dus veel meer onderdeel van natuurlijke processen in plaats van dat het daartegen vecht en er afstand van neemt.”

Landt het verhaal wat jullie met Superuse al zo lang vertellen inmiddels ook beter?

“We merken dat er steeds meer vraag komt naar circulaire ontwerpen en dat steeds meer opdrachtgevers, architecten en bouwers zich daarvoor inzetten. Tegelijkertijd is voor de bouw nog maar 8 procent van de grondstoffen circulair, terwijl dat in 2030 50 procent moet zijn. De overheid stelt wel

normen en randvoorwaarden, maar zolang je de economie niet circulair inricht, ontstaat de dynamiek die je wil niet op grote schaal. Het enige wat dan gebeurt, is dat bedrijven meer kosten moeten maken en producten duurder worden. De meerkosten van circulaire gebouwen worden nu vaak betaald uit marketingbudget of uit subsidies voor eenmalige pilotprojecten.

Maar we zien ook hele goede ontwikkelingen. Een aantal gemeenten en ook de provincie Utrecht beprijsen in hun interne berekeningen de CO₂-uitstoot veel hoger dan in de huidige economie gebeurt. Het gaat nog niet om écht geld, maar zo'n interne berekening bepaalt in aanbestedingen wél aan welk bedrijf je iets gunt, welke leveranciers je inzet en welk ontwerp je maakt. Als een ton CO₂-uitstoot niet 50 of 100 euro maar – zoals bijvoorbeeld in Utrecht – 875 euro zou kosten, maakt het ineens veel verschil of je ontwerpt met secundaire of met primaire grondstoffen. Het is heel mooi dat lokale overheden die stappen nemen. Je kunt ook op landelijk niveau regelen dat belasting verschuift van arbeid naar uitstoot en grondstoffen, maar dit gaat veel sneller.” □

“Een blad dat van een boom valt, wordt ook nooit opnieuw een blad”

Een kermis op kwetsbaar natuurterrein

Rondom paleis Soestdijk, ooit de privéwoning van prinses Juliana, ontstond een stukje echt wilde Nederlandse natuur. Nu is het paleis aangekocht door ondernemers die er een evenementenlocatie van willen maken. Natuurorganisaties en omwonenden verzetten zich al 4 jaar.

Tekst Luuk van der Sterren Beeld Marten van Dijk

Op de eerste dag van september is het een drukte van jewelste bij Paleis Soestdijk. In het park rondom het paleis zijn tientallen tenten geplaatst. Bij het hek aan de Amsterdamsestraatweg is een groot paviljoen opgetrokken, her en der staan kraampjes.

De gelegenheid: Wheels at the Palace, een driedaags auto-evenement dat dit jaar voor de derde keer in de tuin van Soestdijk plaatsvindt. Op een uitgestrekte parkeerplaats kunnen bezoekers tientallen bijzondere auto's bewonderen. Er is muziek; vooroorlogse racewagens rijden met luid grommende motoren rondjes door het paleispark. Het geluid is tot ver in het bos te horen. Daar vormt het een schril contrast met de bordjes die markeren waar het landgoed begint: "Kwetsbaar natuurterrein, niet betreden".

Kermis

Het begint op een kermis te lijken, verzucht Marianne Beekmans. "Ze hebben 11 dagen mogen opbouwen, terwijl dat er volgens het evenementenbeleid eigenlijk maar 2 mogen zijn. Straks zijn ze weer 5 dagen aan het afbouwen. In juli waren er 8 dagen op rij concerten, met telkens 5 duizend bezoekers per concert – een keer zelfs twee concerten op

één dag. Volgend weekend is er een pop-up restaurant, het weekend daarop komt hier een polotoernooi."

Beekmans woont al 20 jaar hemelsbreed op zo'n 750 meter van Soestdijk. Altijd was het er een oase van rust – niet alleen voor de omwonenden, maar ook voor de natuur. De bossen rondom het paleis zijn honderden jaren lang nauwelijks door mensen bezocht en huisvesten tientallen beschermde soorten, waaronder roofvogels, vleermuizen, dassen, boommarters en levendbarende hagedissen.

Aan die rust dreigt een einde te komen sinds het paleis in 2017 werd aangekocht door de MeyerBergman Erfgoed Groep. Om de (broodnodige) renovatie van het paleis te bekostigen, wil deze projectontwikkelaar er tientallen evenementen per jaar faciliteren én een hotel en villawijk bij het paleis bouwen. Het maximum aantal bezoekers: 525 duizend per jaar.

Ruim 4 jaar verzet Beekmans zich inmiddels tegen de plannen, samen met andere omwonenden en diverse natuurorganisaties. Afgelopen voorjaar kwam het tot een voorlopig hoogtepunt, toen de zaak voor de Raad van State belandde. De hoogste bestuursrechter van het land hoopt voor het eind van het →

"De bossen rondom het paleis zijn honderden jaren nauwelijks door mensen bezocht"

→ jaar uitspraak te doen. Van de renovatie is ondertussen nog niets terechtgekomen. Wat is er gebeurd?

Patstelling

Om te beginnen een stukje geschiedenis. In 1674 koopt stadhouder Willem III van Oranje op een uitloper van de Utrechtse Heuvelrug de *hofstede aen Zoestdijck*, om te gebruiken als jachtslot. Met de eeuwen worden rondom Soestdijk honderden hectare bos aangelegd; generaties Oranjes gebruiken het landgoed als zomerverblijf. In 1937 trekt prinses Juliana met haar gezin in het paleis. Als zij in 1948 haar moeder opvolgt als koningin, verandert het oude zomerverblijf in een nationaal icoon. Vooral oudere generaties Nederlanders herinneren zich nog het jaarlijkse defilé op Koninginnedag, waarbij Juliana op het bordes van Soestdijk het volk begroette.

Nadat Juliana en haar echtgenoot Bernhard in 2004 overlijden, moet de Staat – formeel eigenaar van het paleis – op zoek naar een nieuwe bestemming. Het probleem: Soestdijk is voor het laatst ingrijpend gerenoveerd in de jaren 50 en verkeert in slechte staat. Voordat het landgoed een nieuwe functie kan vervullen, zal het eerst gerestaureerd moeten worden. De kosten daarvan kunnen oplopen tot 100 miljoen euro, schrijft minister van Wonen, Wijken en Integratie Eimert van Middelkoop in juli 2010 in een brief aan de Tweede Kamer. Bovendien kost het beheer en onderhoud zo'n 4 miljoen euro per jaar.

De financiële situatie zorgt volgens Van Middelkoop voor een "patstelling". Er zijn gegadigden genoeg voor het paleis, maar niemand wil opdraaien voor de restauratie. Ook de overheid niet, die kampt met de gevolgen van de kredietcrisis. Eigenlijk is daar de ellende begonnen, zegt Luc Berris, bestuurder bij Natuurmonumenten in Gelderland

en Utrecht. Ook Natuurmonumenten wilde het destijds overnemen. Niet alleen uit interesse voor het paleis zelf, maar ook voor wat er omheen ligt: een terrein van 165 hectare midden in het Natuurnetwerk Nederland (de vroegere ecologische hoofdstructuur). Het bestaat voor een groot deel uit privébos dat nog altijd gesloten is voor publiek; een uniek stukje Nederlandse natuur dat je met recht 'wild' kan noemen. "Onze voorwaarde was wel dat het Rijk de restauratie van het paleis zou betalen", vertelt Berris. "Dat is een van de redenen waarom de gesprekken toen zijn stukgelopen."

Een gat van 11,8 miljoen

Omdat de overheid er niet uitkomt, stelt ze in 2013 een zogeheten 'ronde tafel' in. Die ronde tafel van prominente zakenlieden en openbare bestuurders adviseert de minister om het paleis via een openbare verkoopprocedure van de hand te doen. Die procedure komt er in 2015; er melden zich 120 geïnteresseerden. Een jury onder leiding van oud-minister Sybilla Dekker selecteert vier partijen die de opdracht krijgen hun plannen verder uit te werken. Uiteindelijk mogen drie van die vier partijen een bod uitbrengen. De MeyerBergman Erfgoed Groep komt als hoogste bieder uit de bus en koopt het paleis voor 1,7 miljoen euro, een symbolisch dubbeltje

per Nederlander. De MeyerBergman Erfgoed Groep, dat is het echtpaar Ton Meijer en Maya Meijer-Bergmans. Ton is vastgoedondernemer met een door *Quote* geschat vermogen van 160 miljoen euro; Maya maakte als directeur van Den Haag Sculptuur naam in de Haagse cultuursector. In de wereld van het erfgoed zijn ze vooral bekend om hun restauratie van de Amsterdamse Westergasfabriek, tegenwoordig een levendige evenementenlocatie. Met hun plan 'Made by Holland' willen Ton en Maya Meijer het kunstje bij Paleis Soestdijk herhalen. Het landgoed moet een "dynamisch platform en podium voor innovatiekracht en excellent ondernemerschap" worden.

Het project lijkt dan nog een verademing

Links Marianne Beekmans, rechts Kees Koudstaal.

"De enige die daar de laatste decennia van de twintigste eeuw wandelde, was Juliana"

voor de natuur, zegt Kees Koudstaal. Ten tijde van de verkoop zit hij in de Baarnse gemeenteraad; later zou hij daar een van de luidste tegenstanders worden. Maar in 2017 zijn de plannen van MeyerBergman nog een stuk bescheidener dan die van de concurrentie. Een relatief kleine villawijk op de plaats waar nu een oude marechasseekazerne staat, enkele evenementen per jaar, een hotel in de bestaande bebouwing. Wanneer de ontwikkelaar in 2019 een uitgewerkte versie van de plannen presenteert, slaat de sfeer in Baarn om. In de oorspronkelijke begroting zat een gat van 11,8 miljoen euro. Om dat te dichten, zoekt MeyerBergman flink de grens op. Het kleine hotel in bestaande bebouwing is vervangen door een groot nieuwbouwhotel, er komen een auditorium en een amfitheater. Het aantal grote evenementen is opgeschroefd naar 40 per jaar, het aantal woningen van 65 naar 98, waarvoor zo'n 3 hectare bos moet wijken.

Afgezwakt plan

"Besodemieterd" voelde hij zich, zegt Koudstaal. "Probeer maar eens een dakkapel op je huis te zetten die twee keer zo groot is als mag van de vergunning. Dan staat bouwtoezicht de volgende dag bij je op de stoep." Voor Koudstaal is duidelijk dat plannen op deze schaal funest zijn voor de natuur bij het paleis. "De enige die daar de laatste decen-

nia van de twintigste eeuw wandelde, was Juliana. Een van de weinige plekken waar de natuur zijn gang kan gaan. En in dat rustgebied ga je nu een evenemententerrein bouwen."

De Baarnse gemeenteraad weigert in eerste instantie akkoord te gaan met de nieuwe plannen. Ook het gemeentebestuur en de provincie Utrecht zijn kritisch. Maar de projectontwikkelaar houdt de politiek voor dat de plannen essentieel zijn voor de bedrijfsvoering: stemt de gemeenteraad niet in, dan komt het voortbestaan van het paleis in gevaar. Na veel gesteggel rolt er een compromis uit de bus waarin de gewraakte plannen enigszins worden afgezwakt. De 98 vrijstaande villa's worden appartementencomplexen van maximaal 15 meter hoog, waardoor er minder bos gekapt hoeft te worden. In februari 2022 gaat de Baarnse gemeenteraad – uitgezonderd vijf tegenstemmers, onder wie Kees Koudstaal – akkoord met het nieuwe ontwerp-bestemmingsplan van Paleis Soestdijk.

Precedent

Maar het is nog geen gelopen race, zegt Koudstaal. Hij heeft de politiek inmiddels verlaten en een stichting opgericht: met 'Behoud het Borrebos' richt hij zich volledig op de strijd tegen de plan-

nen van MeyerBergman. In april 2023 maakt Koudstaal – net als Natuurmonumenten, de groep omwonenden van Marianne Beekmans en nog eens acht andere partijen – tijdens een 10 uur durende hoorzitting bezwaar tegen de plannen bij de Raad van State. Indien die constateert dat het bestemmingsplan niet voldoet aan de wet en de gemeenteraad het dus niet goed had mogen keuren, kan ze het besluit vernietigen.

Volgens Luc Berris van Natuurmonumenten is het "een dubbeltje op zijn kant". Het bezwaar is belangrijk omdat de Raad met haar uitspraak een precedent kan scheppen, legt Berris uit. "Als de plannen in de huidige vorm door mogen gaan, dan mag er dus kennelijk wél gebouwd worden in het Natuurnetwerk Nederland. En als het hier mag, op deze manier, dan mag het ook op een andere plek."

De gemeente Baarn vindt het niet passend om inhoudelijk commentaar op de zaak te geven zolang deze bij de Raad van State ligt. Directeur Maya Meijer-Bergmans laat weten "het volste vertrouwen" te hebben in het bestemmingsplan. Ze verwacht dat de Raad van State haar kant zal kiezen: "We zijn ervan overtuigd dat ons plan zorgvuldig is opgesteld met aandacht voor alle relevante aspecten, inclusief de bescherming van de natuur."

Compensatie

Volgens Berris gaan MeyerBergman en de lokale overheid juist veel te gemakzuchtig om met de schade die ze aanrichten. Zo bepaalt de provincie Utrecht dat impact op de natuur ruim gecompenseerd moet worden. "Maar oud bos wordt nu gecompenseerd met jong bos, dat de komende 100 jaar eigenlijk altijd minder waard is. Of neem roofvogels: er is gekeken of er nesten in het bos zitten. Maar als je geen nest vindt, wil dat niet zeggen dat die vogel geen gebruik maakt van het gebied. Jij hebt thuis toch ook een keuken en een woonkamer, en niet alleen een slaapkamer?" →

Gegadigden genoeg, maar niemand wil opdraaien voor de restauratie van het paleis

→ Bovendien zijn veel van de compensatiemaatregelen volgens Natuurmonumenten een vorm van greenwashing. Zo beweert MeyerBergman de natuurwaarden in het bos te versterken door 'natuurinclusief' te bouwen. Berris: "Terwijl het nu natuur is. Je kunt ook gewoon niet bouwen."

Weeffout

Hoe moet het nu verder? Berris ziet twee mogelijke oplossingen. De Staat kan alsnog meebetalen aan de restauratie van het paleis, waardoor er minder geld hoeft te worden verdiend. "Het Rijk heeft indertijd de restauratie overgelaten aan de markt. Maar zulke kosten verdien je niet zomaar terug. Dat geld moet ergens vandaan komen, dat kun je een ondernemer niet verwijten. Natuurmonumenten heeft ook wel eens samengewerkt met ondernemers en dan merk je: een ondernemer zoekt telkens de grenzen op. En dan delft de natuur het onderspit." De 'weeffout', zegt Berris, is dat gemeenten en provincie destijds geaccepteerd hebben dat het Rijk Soestdijk als erfgoed wilde behouden, maar niet wilde betalen.

De tweede oplossing: het verdienmodel loskoppelen van het paleis. Woningen, evenementen en hotel kunnen ook op een andere locatie komen, met minder schade voor de natuur. Maya Meijer-Bergmans wil niet op dit voorstel ingaan: "We hebben uitgebreid samengewerkt om ervoor te zorgen dat de impact op de natuur zo beperkt mogelijk is", schrijft ze. "Deze zorgvuldige afweging heeft geleid tot het huidige plan, dat we als evenwichtig en duurzaam beschouwen. We geloven dat onze plannen zullen bijdragen aan de verbetering en versterking van het natuurlijke ecosysteem." Ook merkt Meijer-Bergmans op dat zij in de 6 jaar sinds de aankoop van het paleis "bijna 80 natuuronderzoeken [hebben] laten doen", het stiltebos in het geheel gesloten wordt gehouden voor publiek en er "het jaar rond vijf tuinlieden

in het park werken om het in goede staat te brengen. Het was redelijk verwaarloosd."

Illegale staatssteun

Omdat de plannen van MeyerBergman sinds de verkoop zo gewijzigd zijn, vragen de tegenstanders zich ondertussen af of de procedure niet in zijn geheel over moet. De Rijksoverheid peinst er vooralsnog niet over om het paleis terug te kopen, maar Koudstaal geeft niet op: "Er is nog nooit een debat geweest, binnen het gemeentehuis of daarbuiten, over de manier waarop het landgoed in bezit is gekomen van de MeyerBergman Erfgoed Groep. En hoe de gemeenteraad van Baarn tot zijn besluit is gekomen om de verkoop goed te keuren."

En dat is niet Koudstaals enige bezwaar. Volgens de koopakte kan MeyerBergman het paleis na 15 jaar vrij op de markt te koop zetten. Aangezien het landgoed waarschijnlijk veel meer waard is dan de 1,7 miljoen euro die MeyerBergman betaalde, vermoedt Koudstaal dat er sprake is van illegale staatssteun.

Genoeg te doen

Nu is het wachten op de Raad van State. Wat het bestemmingsplan betreft, is dit het eindstation: de Raad kan de plannen vernietigen en MeyerBergman terug naar de tekentafel sturen, of ze goedkeuren en op die manier de discussie beëindigen of de plannen binnen het natuurgebied passen.

Wat ze in dat laatste geval gaan doen, durven de tegenstanders nog niet allemaal te zeggen. Natuurmonumenten zal zich moeten beraden op eventuele vervolgstappen, zegt Berris. Beekmans twijfelt of ze nog de energie zal hebben om door te vechten. Ze zal er "een paar dagen goed ziek van zijn" als MeyerBergman de zaak wint.

Voor Koudstaal eindigt de strijd hoe dan ook niet bij de Raad van State. "Als de Raad zegt dat het plan uitvoerbaar is, dan zijn we nog lang niet klaar. Dan moet er gesloopt worden, en dan heb je een sloopvergunning nodig. En als je wil bouwen, zijn daar ook weer vergunningen voor nodig. Er is nog genoeg te doen."

Aan de muur van zijn werkkamer hangt een strip van Fokke en Sukke, speciaal voor hem getekend door geestelijk vader Jean-Marc van Tol. De twee vogels lopen door een rokende metropool: "Ooit was dit een bos..." "Maar toen stopte Kees." Koudstaal: "Ze zijn nog lang niet van me af." □

"Natuurinclusief bouwen?
Het is nu natuur, je kunt ook gewoon niet bouwen"

"Dit was niet de eerste bezettingsgolf
en zeker ook niet de laatste"

Jen Jacobs (19)

Is: Student technische natuurkunde aan de TU Delft
Missie: Geen banden tussen universiteit en fossiele industrie

Het project Mapping Fossil Ties onderzoekt de banden van universiteiten met fossiele bedrijven. Jij nam de TU Delft onder de loep. Wat viel je op? "Ik had al wel het vermoeden dat het erg zou zijn. En Delft blijkt inderdaad een van de universiteiten die het meest samenwerkt met fossiele bedrijven, ook historisch gezien. Bijvoorbeeld bij onderzoek naar technologie die voor duurzame alternatieven ingezet kan worden - maar die in de praktijk ook voor het zoeken naar olie en gas kan worden gebruikt. Veel studenten geloven wel dat fossiele bedrijven echt willen vergroenen, maar de cijfers vertellen een heel ander verhaal."

Je hebt meegedaan met de internationale bezettingsgolf van universiteiten die EndFossil vorig jaar organiseerde. Wat moet er veranderen? "Ten eerste moeten universiteiten alle banden met de fossiele industrie verbreken. Ten tweede moet de overheid stoppen met fossiele subsidies en een deel van dat geld investeren in onderwijs en onderzoek. En als derde willen we dat de universiteit haar verantwoordelijkheid neemt door beter klimaatonderwijs te geven. Ook over de sociale aspecten ervan, want als het bij de TU Delft over klimaat gaat, gaat het vaak alleen maar over *technofixes*. Studenten moeten weten welke impact klimaatverandering heeft op het leven van mensen."

Is het gelukt om het universiteitsbestuur achter deze eisen te krijgen? "Nou nee, maar we zijn niet van plan het hierbij te laten. Dit was niet de eerste bezettingsgolf en zeker ook niet de laatste. Voor mij persoonlijk voelt het goed om onderdeel van deze activistische gemeenschap te zijn. Ik heb altijd best last gehad van een sterke bezorgdheid en angstige gevoelens over het klimaat. Nu weet ik in ieder geval dat ik er iets aan probeer te doen."

Parijs 2030
doe iets
NL

Geen klimaatplan? Geen cent!

milieudefensie

Doe mee met de Mars voor Klimaat en Rechtvaardigheid,
12 november @ Amsterdam. Meld je aan: milieudefensie.nl

Wereldwijd pleiten mensen voor het erkennen van de rechten van bossen, rivieren en natuurgebieden. Ook in Nederland. “We willen dat de Waddenzee instemming geeft voordat er iets in het Waddengebied gebeurt.”

Tekst **Rinske Bijl** Beeld **Het Bos dat van Zichzelf is**

“De natuur kan heel goed voor zichzelf zorgen”

Heeft een rivier het recht om te stromen? Een boom het recht om te groeien? Het klinkt ons misschien nog wat vreemd in de oren, maar uiteindelijk zullen we aan dit idee gaan wennen, denkt jurist Jessica den Outer.

Begin dit jaar verscheen haar boek *Rechten voor de Natuur*, waarin ze aan de hand van voorbeelden uit onder andere de Verenigde Staten, Ecuador en Spanje beschrijft hoe rechten voor de natuur wereldwijd al worden vastgelegd. Zo kreeg in Spanje de sterk vervuilde lagune Mar Menor in 2022 het recht om te bestaan en zich op natuurlijke wijze te ontwikkelen, plus het recht op bescherming, behoud en herstel. En kende Nieuw Zeeland in 2014 rechtspersoonlijkheid toe aan het bosgebied Te Urewera en in 2017 aan de rivier Whanganui – met alle bijbehorende rechten, bevoegdheden, plichten en aansprakelijkheden.

Met haar boek hoopt Den Outer eraan bij te dragen dat we ook in Nederland rechten

voor de natuur normaler gaan vinden. “Toen vrouwen stemrecht opeisten, vond men dat in eerste instantie ook ondenkbaar. Of neem de strijd voor burgerrechten van tot slaaf gemaakten.” Tijdens lezingen en bijeenkomsten merkt ze al dat steeds meer mensen zich achter het idee scharen. “Een paar jaar geleden waren we in het hele land misschien met maar vier mensen serieus ermee bezig. Nu ontstaan er allerlei initiatieven en bouwen we aan een brede burgerbeweging. Dat is enorm snel gegaan.”

Het Bos dat van Zichzelf is

Een van die initiatieven bevindt zich op de Utrechtse Heuvelrug. Daar heeft een groep jongeren een stuk bos van 5 hectare aan zichzelf teruggegeven. Wat juridisch natuurlijk helemaal nog niet kán, zolang een bos geen rechtspersoon kan zijn. Maar initiatiefnemer Peter Akkerman had geen zin om eindelijk op de politiek te wachten. “Ik wilde gewoon iets doen”, vertelt hij. Hij wist de eigenaar van Landgoed Zonheuvel te interesseren om van het bos een juridische proef-

tuin te maken. De stichting Bos dat van Zichzelf is heeft nu 10 jaar de tijd gekregen om uit te zoeken hoe je dat doet – een bos eigen rechten geven.

Dat betekent voorlopig vooral veel vragen stellen, nadenken over juridische constructies en de gevolgen in kaart brengen. Met elkaar, als bestuur, maar ook met andere geïnteresseerden zoals natuurbeschermingsorganisaties, wetenschappers en kunstenaars. Ze organiseren expertsessies en inspiratiebijeenkomsten, en vertellen over hun initiatief aan kranten, radio en tv. “Nu ben ik toch de hele tijd een verhaal aan het vertellen”, lacht Akkerman. “Terwijl ik zo graag praktisch aan de slag wilde.”

In het bos valt voor mensen dan ook eigenlijk niets meer te doen. Nu het bos van zich-

zelf is, wil Akkerman het het liefst helemaal vrijlaten, vertelt hij. Dat betekent dat de stichting ook niet gaat ingrijpen bij plagen, ziektes en invasieve exoten die andere soorten verdringen. Maar hoe weet je nu of dat ook is wat het bos zelf zou willen? Zou het niet beter voor het bos zijn om wel in te grijpen? “Ik merk dat mensen het inderdaad heel moeilijk vinden om het bos met rust te laten, ook binnen ons eigen bestuur. Vooral onder natuurbeheerders en ecologen leeft heel sterk het idee dat mensen verantwoordelijk zijn voor het welzijn van de natuur. Maar de natuur kan heel goed voor zichzelf zorgen, die heeft ons helemaal niet nodig.” Het zou kunnen dat de toestand van het bos eerst verslechtert – al lijkt dat tot nu toe niet het geval – maar het gaat Akkerman om de lange termijn. “We zijn niet meer gewend om ver vooruit te kijken. Maar geef het bos

“We géven helemaal geen rechten aan de natuur, de natuur hééft rechten”

nou eens een paar honderd jaar de tijd om zelf een nieuw evenwicht te vinden.”

De lange termijn

Op zoek naar een manier om de rechten van het Bos dat van Zichzelf is ook voor die langere termijn vast te leggen, liet Akkerman zich inspireren door een decreet uit de Tachtigjarige Oorlog. In 1576 ondertekende Willem van Oranje de Akte van Redemptie, waarmee de kap van het Haagse Bos voor al-

tijd werd verboden. En het mooie is: deze akte is nog steeds rechtsgeldig, waardoor dat bos na bijna 450 jaar nog altijd bestaat.

Kunnen we voor het Bos dat van Zichzelf is ook een Akte van Redemptie opstellen, vroeg Akkerman zich af. “De uitdaging was: hoe maak je dat rechtsgeldig zonder hulp van Willem van Oranje? Hiervoor heeft onze juridische werkgroep met hulp van een notaris en een advocaat een oplossing gevonden →

“Een groep jongeren heeft een stuk bos van 5 hectare aan zichzelf teruggegeven”

→ den”, vertelt Akkerman. “Onze akte gaat nu zelfs nog een stapje verder: het bos krijgt voor eeuwig autonomie én het recht op bescherming en herstel. Het komt neer op een verbod op menselijk ingrijpen.”

Akkerman hoopt dat hun initiatief navolging krijgt en er in het hele land stukken natuur aan zichzelf worden teruggegeven. “En dat het dan flink gaat schuren”, zegt hij. “Dat ergens een weg moet worden aangelegd, en dat er dan vier van die bossen die van zichzelf zijn in de weg zitten. Als belangen gaan botsen, komt de relatie tussen de mens en het bos pas echt op scherp te staan.”

Zeggenschap voor het Wad

In Nederland mag je ook bomen die niet van zichzelf zijn niet zomaar kappen om een weg aan te leggen. De natuur wordt al beschermd door allerlei wet- en regelgeving. Je mag ook niet zomaar chemisch afval dumpen in een rivier, en de stikstofuitstoot wordt wettelijk aan banden gelegd om de biodiversiteit te beschermen. Waarom zou je de natuur dan ook nog aparte rechten moeten geven?

“Omdat al die wet- en regelgeving in de praktijk niet voldoende blijkt”, vertelt Tjeerd de Groot, Tweede Kamerlid voor D66. Hij werkt aan een initiatiefwet om rechten aan de Waddenzee te geven. Daarmee wordt de Waddenzee een rechtspersoon, net zoals bijvoorbeeld een bedrijf of stichting dat is. “Op papier is de bescherming van de Waddenzee prima geregeld. En toch lukt het niet om de achteruitgang van het gebied te stoppen. Dat komt omdat iedereen die iets van de Waddenzee wil wél rechtspersoonlijkheid heeft: zoals al die bedrijven in de mijnbouw, zoutwinning, gaswinning, scheepsindustrie en visserij. Die kunnen allemaal voor hun eigen belangen opkomen. De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit moet voor het natuurbelang opkomen, maar zij moet ook alle andere belangen in overweging nemen. Daarom delft de Waddenzee altijd het onderspit.” Als rechtspersoon zou de Waddenzee niet alleen beter vertegenwoordigd worden, maar ook daadwerkelijk zeggenschap krijgen. “Dat is waar het nu nog aan ontbreekt”, volgens De Groot. “Je hebt natuurlijk de

Het bestuur van Het Bos dat van Zichzelf is.

“Op papier is de bescherming van de Waddenzee prima geregeld. En toch is het niet genoeg”

Waddenvereniging en andere natuurorganisaties die voor het gebied opkomen, maar die hebben uiteindelijk niks te zeggen over het beleid. Wij willen dat de Waddenzee instemming moet geven voordat er iets in het Waddengebied gebeurt.”

Maar wie gaat namens de Waddenzee die instemming geven? De zee kan zelf geen handtekening zetten. Wereldwijd worden voor dit probleem verschillende oplossingen bedacht en in de praktijk gebracht. Zo kunnen in Tamaqua Borough, Verenigde Staten, alle burgers rechten van de natuur afdwingen voor de rechter en in haar naam pleiten. In Nieuw-Zeeland koos men voor een voorgedirectie. Daar wordt de rivier de Whanganui vertegenwoordigd door een aantal afgevaardigden van de oorspronkelijke bevolking, de Maori, en van de overheid. Deze vertegenwoordigers worden ondersteund door een advies- en een strategiegroep.

Voor de Waddenzee denkt De Groot aan een private stichting, waarin zowel wetenschappers als burgers vertegenwoordigd zijn. “Zij zitten dan namens de Waddenzee in het bestuur, niet als zichzelf. Dat is nog zoeken natuurlijk, hoe je dat doet, dat zijn we niet gewend. Maar het gaat erom dat zij op een wetenschappelijk onderbouwde manier beslissingen leren nemen over wat goed is voor de Waddenzee.”

De natuur centraal

Het voordeel van een dergelijke constructie is dat je niet het hele bestuurlijke stelsel om hoeft te gooien, vindt De Groot. Het nadeel is dat je dit voor ieder natuurgebied, iedere rivier en ieder bos apart zal moeten regelen. Met rechten voor de Waddenzee zijn Amelisseweerd, de Maas en de Noordzee nog niet beschermd. De Partij voor de Dieren pleit daarom voor een andere oplossing: de partij wil rechten voor de natuur in de grondwet opne-

men. Juist omdat het om een fundamenteel andere kijk op de verhouding tussen mens en natuur gaat, legt voormalig Tweede Kamerlid Leonie Vestering uit. “We gaan van een wereldbeeld waarin de mens centraal staat naar een wereldbeeld waarin de natuur centraal staat. Waarin de mens niet langer eigenaar van de natuur is en de natuur als een rechteloos object behandelt. Die nieuwe balans willen we terugzien in de grondwet.” Ecuador is sinds 2008 het enige land ter wereld waar rechten van de natuur al in de grondwet zijn vastgelegd. Maar ook op Aruba, onderdeel van het Nederlands

Koninkrijk, worden op dit moment stappen gezet om rechten voor de natuur in de grondwet te verankeren. De concepttekst van de wet is inmiddels ingediend bij het wetgevend orgaan. “We géven helemaal geen rechten aan de natuur”, zegt Ursell Arends, minister van Natuur, daarover. “De natuur hééft rechten. Dit is een eerste stap naar de erkenning daarvan.” In Nederland gaat het hele traject nog zeker 5 jaar duren, rekent Vestering voor. “Een grondwetswijziging kan alleen in twee periodes behandeld worden. Als het wordt goedgekeurd door de Tweede Kamer die straks na de verkiezingen wordt geïnstalleerd, kan het pas na de verkiezingen daarop door de volgende Tweede Kamer aangenomen worden.” Dat geduld kan de Partij voor de Dieren wel opbrengen. “Het klinkt lang, maar stel je eens voor dat over 6 jaar rechten voor de natuur in onze grondwet staan! Dat zou toch een fantastische prestatie zijn? Dan is de natuur tot in de eeuwigheid beter beschermd.”

Om straks de vereiste twee derde meerderheid voor de grondwetswijziging te krijgen, is er de komende tijd nog wel werk aan de winkel, realiseert ze zich. “De Partij voor de Dieren gaat een natuurberaad starten, waarin wetenschappers, rechtsgeleerden en burgers hierover met elkaar in gesprek gaan. We weten dat veel mensen het een spannend idee vinden, om rechten aan de natuur te geven. Kan een boom straks een rechtszaak starten, vragen ze zich af, wat betekent dat dan?” Door erover in gesprek te gaan en

mensen mee te laten denken hoopt de Partij voor de Dieren dat het concept steeds duidelijker wordt en maatschappelijk breder geaccepteerd.

Ecocide strafbaar

De beweging voor de natuur wordt vaak in een adem genoemd met het pleidooi om ecocide strafbaar te stellen. Wat is eigenlijk het verschil? “Bij ecocide gaat het erom milieumisdaden strafbaar te stellen onder het strafrecht”, legt Jessica den Outer uit. “Dat betekent dat je persoonlijk vervolgd kan worden als je beslissingen neemt die desastreus uitpakken voor de natuur, bijvoorbeeld als een bedrijf chemische afvalstoffen loost in een rivier.” De beweging om ecocide strafbaar te stellen richt zich met name op internationale wetgeving en het internationale strafhof in Den Haag, net als bij genocide.

Rechten voor de natuur worden juist lokaal of landelijk vastgelegd. In het geval van het Spaanse Mar Menor kan het er in theorie toe leiden dat iemand die deze rechten schendt, strafrechtelijk vervolgd wordt. Maar in de meeste landen gaat het meer om een preventieve werking en een verplichting voor de overheid om de rechten te beschermen. Toch is er ook een duidelijke overeenkomst tussen beide bewegingen, ziet Den Outer: “We hebben hetzelfde uitgangspunt, namelijk dat het welzijn van de natuur centraal gesteld moet worden.”

De initiatieven van D66, Partij voor de Dieren en het Bos dat van Zichzelf is vullen elkaar prima aan, vindt Den Outer, die achter de schermen dan ook bij alle drie betrokken is. “Het is duidelijk dat we toe zijn aan iets nieuws. Al die goedbedoelde milieuwetgeving doet niet wat het moet doen. We bungelen onderaan allerlei Europese ranglijsten, zoals die over biodiversiteit en waterkwaliteit. Mensen zijn het zat”, merkt ze. “Vooral jongere generaties staan open voor een fundamenteel andere manier van denken over de natuur. Zij willen ermee aan de slag. Voor hen voelt het al heel logisch: ik wil als mens op aarde kunnen bestaan, waarom zou dat voor een boom dan niet gelden?” □

Wat kan jij doen?

Jessica den Outer noemt een aantal tips voor wie aan de slag wil met rechten voor de natuur:

- Spreek bij de gemeenteraad in namens een boom, bos, rivier of meer. Zo deed Wim Eikelboom dit in Zwolle namens de IJssel.
- Sluit je aan bij het Bos dat van Zichzelf is: misschien kan een deel van jouw tuin ook aan zichzelf worden teruggegeven? www.bosdatvanzichzelfis.nl
- Ondersteun de campagnes om de Maas rechten te geven of help mee met schoonmaakacties van de Maas Cleanup: <https://maascleanup.nl>
- Bespreek binnen jouw eigen organisatie of bedrijf hoe je inspraakrecht aan de natuur zou kunnen geven. Een nieuwe bestuursvorm hiervoor is bijvoorbeeld de Zoöp. Lees meer hierover op de website van het Nieuwe Instituut: <https://nieuweinstituut.nl/projects/zoop>

Ook in de wereld van design wordt duurzaamheid een steeds groter thema. In Eindhoven kun je je vergapen aan oesterriffen gemaakt van as, multifunctionele tapijten en wegwijzers van mos.

Tekst Esmee de Gooyer

Veelzijdig tapijt tegen vervuiling

Designliefhebbers kunnen tijdens de Dutch Design Week *programme narratives* volgen: verhaallijnen die de bezoeker langs een selectie van de ruim 400 evenementen en exposities leiden. Twee van de vijf narratieven zijn een aanrader voor wie benieuwd is naar duurzaam design: Our Living Environment en Our Thriving Planet. We tippen alvast een paar exposities.

De Dutch Design Week is van 21 tot 29 oktober te bezoeken op allerlei locaties in Eindhoven. De meeste daarvan zijn alle dagen geopend tussen 11:00 en 18:00 uur.

Wearable Tapestries - Luke Spiering

Foto Feeble

Met zijn *Wearable Tapestries* wil Luke Spiering de aandacht vestigen op overconsumptie, fast fashion en de enorme vervuiling afkomstig van de textielindustrie. Hij maakte - zoals de naam al verradt - tapijten die je ook als kleding kunt dragen.

En andersom: als je ze niet meer draagt, kun je ze als kleed neerleggen of ophangen. Kunnen we met multifunctioneel textiel onze relatie met kleding veranderen?

Locatie: *Design Perron*

Beetle Convicted After Spruce Found Dead - Léonie von Saldern

Foto Sunhyo Mastenbroek

Designer Léonie von Saldern zag het gebeuren, iedere zomer dat ze haar grootouders opzocht in de buurt van Keulen. Het groene landschap werd langzaam maar zeker dor en bruin, nog later lag het vol gekapte boomstammen. De schuldige: een sparren-etende kever die de bomen verwoest. Maar waar kwamen de vele kevers vandaan? Een deel van de herstelbetalingen die Duitsland na de Tweede Wereldoorlog moest uitkeren, bestond uit sparrenhout. De bossen werden gekapt, de nieuwe aanplant was een monocultuur. Met als gevolg: verlies aan biodiversiteit en grotere gevoeligheid voor ziektes en insectenplagen. Von Saldern gebruikt onder andere afgietsels van de sporen van de kever om het probleem in beeld te brengen.

Locatie: De Fabriek

Restoring Life Through Death - Resting Reef

Foto Collective 23

Resting Reef probeert twee vliegen in één klap te slaan: het waterleven ondersteunen door nieuwe riffen te plaatsen én de uitvaartindustrie verduurzamen. Het bedrijf maakt 3D-geprinte rifstructuren van de as die overblijft na een crematie, vermengd met verpulverde oesterschelpen. Op deze basis kunnen weekdieren zich weer vestigen.

Locatie: BioArt Laboratories

Réexister - Buliash Todaeva (Zerowaste.lab)

Foto Buliash Todaeva

De van oorsprong nomadische Kalmy werden door Stalin onderworpen aan het USSR-beleid. Ze werden met geweld gedwongen om op één plek te leven en hun religie en cultuur op te geven. Daarnaast moesten de Kalmy meewerken aan de gecollectiviseerde landbouw van de Sovjet-Unie. Die was slecht gepland en niet op het steppelandschap afgestemd, waardoor 80 procent van het land veranderde in woestijn. Ooit maakten de Kalmy hun gebruiksvoorwerpen met wat er maar voorhanden was. Buliash Todaeva wil dat haar cultuur zich blijft ontwikkelen, ondanks de verschrikkingen van het verleden. Ze maakt Kalmy-voorwerpen in experimentele vormen, maar dan van brandnetelvezels - een afvalproduct.

Locatie: Design Perron

Growable Graphics - Sugar Studio

Hoe kunnen we biologie en grafisch ontwerp met elkaar verbinden en inspiratie halen uit de natuur? Sugar Studio ontwierp deze tegeltjes voor de bewegwijzering van de DDW. Ze zijn gemaakt van lokaal groeiende mos- en korstmossen en hebben eerst een jaar op het dak van het expositiegebouw gelegen. Na afloop worden ze weer teruggelegd, zodat ze CO₂ uit de lucht kunnen blijven halen en zorgen voor meer groen, biodiversiteit en verkoeling in de stad.

Locatie: BioArt Laboratories

Soil Symphony - Theo Rekelhof

Monocultuur: hetzelfde gewas jaar na jaar, na jaar, na jaar op dezelfde landbouwgrond verbouwen. Met elke cyclus zijn er minder voedingsstoffen in de bodem, een vicieuze cirkel. Theo Rekelhof trekt een vergelijking met een plaat waar een kras op zit, waardoor de naald niet verder kan komen dan het eerste stukje muziek: *stuck on repeat*. Elke keer wordt de groef iets verder uitgediept, waardoor er uiteindelijk alleen nog maar lawaai uit komt. De potentie van de plaat - we hadden naar een heel album kunnen luisteren - is verdwenen. En de bodem, die had vol leven kunnen zitten. De kinetische installatie kun je niet alleen zien, maar ook horen.

Locatie: BioArt Laboratories

“Niemand houdt zich aan de wet”

Meer dan de helft van Bosnië en Herzegovina bestaat uit bos. Met de stijgende houtprijzen neemt ook de boskap toe, geholpen door corruptie en ontbrekende wetgeving. Tegelijkertijd groeit het verzet onder boeren, ambtenaren, activisten en wetenschappers. “Samen staan we sterk!”

Tekst Ingrid Gercama en Marjolein Koster Beeld Jeanne Frank

“Ze hebben alleen nog bossen om te stelen. Al het andere is al gejat”, zegt Slavko Novic, een melkboer uit Orašac. Het dorpje ligt in de bosrijke gemeente Prozor-Rama, in het zuidwesten van Bosnië en Herzegovina. Novic rijdt in zijn kleine gele auto over de modderige bergweg die hij wekenlang dagelijks met tientallen andere boeren bezette. Aan het eind van de weg liggen stapels omgehakte bomen, een grote tractor staat ernaast. “Toen we er één keer niet waren, hebben ze gelijk hun kans gepakt”, zegt Novic geërgerd. “Maar zolang wij de weg blijven blokkeren, kunnen ze de bomen niet weghalen.”

Met ‘ze’ doelt Novic op het regionale staatsbosbeheer van het kanton Herzegovina-Neretva. Bosnië en Herzegovina kent geen landelijke autoriteit voor de bossen; die verantwoordelijkheid is verdeeld over verschillende regionale staatsbedrijven. Het zijn deze instanties die bomen kappen, beslissen wie het hout krijgt en herbebossingsplannen aansturen. Novic is voor zijn levens-

onderhoud afhankelijk van de natuur. “Maar dat kan politici niets schelen”, zegt Novic terwijl hij tientallen stronken van de bruut gekapte woudreuzen laat zien. “Die zijn alleen maar bezig zichzelf te verrijken.”

Big business

Bosnië en Herzegovina is een van de landen met de hoogste biodiversiteit in Europa. Meer dan de helft van het land bestaat uit bossen, waarvan zo’n 80 procent staatsbezit is. Het is een publiek geheim dat die bossen vaak ‘gestolen’ worden door de politieke elite. Staatsbosbedrijven verkopen hout voor weinig geld aan lokale houtverwerkingsbedrijven die vaak gelieerd zijn aan – of in bezit zijn van – lokale politici van regerende partijen, zeggen anti-corruptie specialisten en milieubeschermers. Die bedrijven verkopen het hout voor een veel hogere prijs weer door, waarna de winst wordt verdeeld.

De houtindustrie is *big business*. Er werken 130 duizend mensen die 56 procent van het bruto binnenlandse product verdienen. Nu de houtprijzen stijgen, neemt de kap in rap tempo toe, zeggen activisten. Steeds meer

bos moet plaatsmaken voor landbouw, huzenbouw, skigebieden en vooral: voor de export. Meer dan driekwart van het hout wordt naar de Europese Unie geëxporteerd, grotendeels via legale kanalen. Nederland importeerde in 2022 voor ongeveer 16 miljoen euro hout en houtproducten uit Bosnië en Herzegovina ongeveer het dubbele van 5 jaar geleden.

Bestuurlijke chaos

Dat het hout legaal wordt geëxporteerd, wil niet zeggen dat de herkomst ervan in orde is. Illegale houtkap wordt in de hand gewerkt door een enorm gebrek aan wetgeving, controle en bosbeheer. Uit data van de Federatie van Bosnië en Herzegovina blijkt bijvoorbeeld dat 21 procent van het gekapte hout nooit officieel geregistreerd is.

Of de kap in ‘zijn’ dennenbos illegaal is, kan Novic niet zeggen. Het probleem: in het kanton Herzegovina-Neretva is helemaal geen wetgeving. Na de Bosnische burgeroorlog halverwege de jaren ‘90 werd het land opgesplitst in de Servische Republiek en de Federatie van Bosnië en Herzegovina, met allebei een eigen regering, president, douane, politie, leger en rechterlijke macht. In de Federatie werd in 2009 de bestaande bosbeschermingswet opgeheven. Sommige kantons hebben op regionaal niveau nieuwe wetten gemaakt, maar Herzegovina-Neretva deed dat niet. Sindsdien is alle kap ongereguleerd én is er geen rechtsgrond om de ontbossing aan te vechten.

Een gefrustreerde ambtenaar

Ook Josip Jurišić is gefrustreerd over de situatie. Jurišić is assistent van de burgemeester in Prozor-Rama, de gemeente waar Novic zijn boerenprotesten organiseert. Hij stuurde minstens honderd brieven aan de politie en federale inspectie in de hoofdstad Sarajevo, die volgens hem moeten ingrijpen om het bos te beschermen – en snel ook. “Als we al antwoord krijgen van een instantie, dan schuiven ze vaak de verantwoordelijkheid door naar iemand anders.” Maar hoe kan het toch, dat er gewoon géén wet is? “Je bent in

“Meer dan driekwart van het hout wordt naar de EU geëxporteerd”

Bosnië”, lacht Jurišić. Maar vervolgt serieus: “Ik denk dat er alleen maar verliezers zijn in dit verhaal. Het is een kwestie van de verkeerde mensen op belangrijke posities die alleen maar aan de korte termijn denken.” In Konjic, zo’n 50 kilometer verderop, bestaan dezelfde soort problemen. De stad staat bekend om haar houtsnijwerk, maar de liefde voor sierlijk vormgegeven meubels vertaalt zich niet naar zorg voor de bomen. Dat het kanton geen wet heeft, trekt “mensen met dubieuze profielen aan, die misbruik maken van de situatie”, vertelt Amir Varišić van de milieubeschermingsorganisatie Zeleni Neretva. Er wordt vooral diep in het bos gekapt waar niemand het kan zien. “Daar, achter de heuvel bijvoorbeeld”, wijst Varišić vanuit zijn kantoor. En inderdaad: de kale flank is alleen te zien met een drone, vanuit de lucht.

“Er wordt met twee maten gemeten”, zegt Varišić. “Een man die een paar kubieke me-

ters hout steelt, wordt strafrechtelijk vervolgd. Maar als staatsbosbeheer praktisch hetzelfde doet, op een veel grotere schaal, zijn er geen sancties.” Het is lastig voor activisten om er iets tegen te doen. “Het is gevaarlijk om hierover te praten, er is veel geld mee gemoeid.” Collega’s van Varišić die in het verleden melding hebben gedaan van illegale kap, werden bedreigd. Daarom heeft hij zich afgelopen voorjaar zich aangesloten bij een samenwerkingsverband van ngo’s, activisten en wetenschappers in de strijd tegen ontbossing.

Oerbos gekapt

Volgens Global Forest Watch verloor Bosnië en Herzegovina alleen al vorig jaar 1990 hectare aan bos. Slechts 4 procent van het grondgebied is officieel beschermd, vertelt Anes Podic, coördinator van milieuoorganisatie Eko Akcija. Bovendien zijn er maar vier nationale parken in het land. “Door de illegale houtkap verliezen we belangrijke biodi- →

“Ze hebben alleen nog bossen om te stelen. Al het andere is al gejat”

De liefde

Terwijl Nederland - ongekend warm - aan het nazomereren was, vierde ik de bruiloft van mijn beste vriendin. Als ceremoniemeester liep ik zwetend in mijn pak rond om ervoor te zorgen dat alles vlot verliep en de gasten van water werden voorzien. Het bruidspaar grapte dat ze dachten dat het in september wel veilig zou zijn, en zeker niet te warm. In het verleden hadden ze vast gelijk gekregen.

In de weken ervoor viel er ongekend veel regen in Hong Kong en Griekenland met overstromingen tot gevolg, in de maanden ervoor werd het zuiden van Europa geteisterd door bosbranden en werd Libië getroffen door de rampzalige storm Daniel. De overstromingen in Hong Kong voelden voor mij heel dichtbij: een groot deel van mijn familie woont daar. Gelukkig waren ze ongedeerd.

De natuurrampen stapelen zich steeds sneller op. Het zijn zorgwekkende signalen van een veranderend klimaat. Hoe meer natuurrampen er plaatsvinden, hoe duidelijker het signaal. Onderhand voelt elke natuurramp dichtbij. Juist omdat het zo vaak voorkomt. Niemand kan eraan ontsnappen.

Op de trouwdag was het - ook al was het ongekend warm - fijn om de liefde van mijn vrienden te vieren en even niet aan klimaatontwrichting te hoeven denken. Het is makkelijk om weg te kijken en alleen maar van het heden te genieten, terwijl we accepteren dat de toekomst somber zal zijn. Het is ook aantrekkelijk, dat ontken ik niet. Maar het is té gemakkelijk.

En het kan ook niet meer: weggijken. Zelfs niet als je praat vanuit een bevoorrechte positie. Niemand kan ontkomen aan klimaatontwrichting. Ik was moe, op die bruiloft. Maar ik kreeg ook veel energie om vanuit liefde - voor elkaar, de mensheid, de dieren en onze planeet - te blijven strijden voor een betere toekomst. Omdat we nog tijd hebben om een kantelpunt te voorkomen. Elke halve graad die we kunnen voorkomen, kan voor sommige gemeenschappen betekenen dat zij blijven bestaan, dat minder mensen op de vlucht hoeven te slaan.

De liefde voor de mensheid, de dieren en de planeet: die is niet eindig. Dat geeft mij hoop. Dat is waar ik me voor inzet. En jij?

Lawrence Cheuk was jarenlang actief als jongere klimaatactivist. Hij was voorzitter van JMA - nu Milieudefensie Jong - en lid van het Europees jongerenbestuur. Hij zet zich in voor een rechtvaardig klimaatbeleid, inclusiviteit en antiracisme.

Illustratie: Pépé Smit

→ versiteit” zegt Podic. Hij wijst op de Bosnische den, een endemische boomsoort: “Die raken we dagelijks kwijt.”

De meeste illegale kap gebeurt hoog in de bergen of op andere plekken die voor burgers moeilijk toegankelijk zijn, licht Podic toe. “Politici willen ons graag laten geloven dat de burgers zelf verantwoordelijk zijn voor het kappen van de bomen, maar alleen staatsbosbeheer heeft de specialistische apparatuur om op die plekken te komen.” En daar, hoog in de bergen, groeien juist de oerbossen die ecologisch van onschatbare waarde zijn. Podic schudt zijn hoofd. “Als de staat goed functioneerde, zouden de houtkappers gevangenen worden gezet. Want volgens ons strafrecht is meer dan drie kubieke meter bos kappen voor de verkoop strafbaar.”

Auditrapporten van de regionale afdelingen van staatsbosbeheer bevestigen wat Podic zegt en spreken over verduistering van publiek geld, fraude, corruptie, illegale houtkap en export van illegaal verkregen hout. Ook wordt er regelmatig niet voldaan aan herplantingseisen, een voorwaarde voor FSC-certificering. Toch heeft 61 procent van de bossen in Bosnië en Herzegovina een FSC-keurmerk dat zou moeten garanderen dat hout eerlijk verkregen is en dat de kap geen schade toebrengt aan het milieu.

Overstromingen

Ondanks de corruptie in de houtsector probeert milieubeschermer Lejla Hukic van de ngo Forestry and Environmental Action uit Sarajevo constructief met de overheid samen te werken om het probleem aan te pakken. Ze heeft een app ontwikkeld zodat burgers illegale kap kunnen melden bij inspectiediensten. Sinds 2021 heeft ze al 700 meldingen ontvangen vanuit verschillende delen van het land.

Hukic houdt zich bezig met de gevolgen van ontbossing, voor de natuur en de biodiversiteit, maar ook voor de plaatselijke bevol-

king. “Ik denk dat die het meest getroffen worden door illegale activiteiten in de bouwsector”, zegt Hukic. Ze verwijst naar de zware overstromingen in het kanton Zenica-Doboj, waarschijnlijk veroorzaakt door ontbossing. In ontboste gebieden komt vaker erosie voor, omdat de bomen de grond niet langer vasthouden. Grondverzakkingen doen vervolgens rivieren dichtslibben, waardoor ze buiten hun oevers treden bij veel regenval. “Bosnië heeft regelmatig te maken met overstromingen. Terwijl de overheid rijk wordt van de bossen, zijn de burgers het slachtoffer”, zegt Hukic.

Neem Husein Colic. Hij raakte het huis kwijt dat hij met eigen handen had gebouwd. “Toen ik bij mijn huis kwam, zag ik het gewoon bewegen. Eerst een paar centimeter, maar het werd steeds meer. We konden in de haast bijna niets meenemen. Ik heb ook mijn vier schapen moeten achterlaten.” Het doet hem zichtbaar pijn dat zijn huis nog altijd onbewoonbaar is. Nu woont hij met zijn

Van links naar rechts: Het verzakte huis van Colic, Variscic en Jurisic.

familie een paar kilometer verderop. “We zijn blij dat we nu opnieuw gesetteld zijn, maar het heeft lang geduurd.” De overheid bood ongeveer een derde van de waarde van het huis, als compensatie.

Georganiseerde misdaad

Doet de overheid dan helemaal niets om de bossen te beschermen? Federaal inspecteur Muhamed Hodzic doet wat hij kan. Ondanks dat er geen wet is, moet hij toch illegale praktijken opsporen. Jaarlijks heeft hij te maken met zo'n 2.500 meldingen variërend van kleine overtredingen tot grote diefstal van bossen door de georganiseerde misdaad. Hodzic laat in omslachtige bewoordingen kritiek doorschemeren op de lokale afdelingen van staatsbosbeheer én de politiek. “Dit speelt al jaren. Hoe zal ik het eens noemen? We hebben kleine georganiseerde misdadgroepen die goede connecties hebben met de politiek. Zij ontlopen hun straf dankzij de steun van politici en dan begint het riedeltje gewoon weer van het voren af aan.” Hodzic noemt het een ‘stilzwijgend amen’ van de politiek dat niemand zich hierover uitsprekt. “Wij behandelen de meldingen en brengen

Boven: De familie Colic.

ze voor de rechter, maar in veel gevallen leiden die rechtszaken niet tot vervolging.”

De dagelijkse blokkade is inmiddels opgeheven. Het protest van Novic en de anderen boeren kan ondertussen wel voorzichtig als succes worden bestempeld. Ze kregen steun van de gemeente en zelfs de lokale politie hielp door de demonstranten te beveiligen. Nu houden agenten dagelijks de wacht. Als staatsbosbeheer toch weer komt kappen, dan keren de boeren terug om te protesteren. “Samen staan we sterk”, zegt Novic vastberaden. “We geven ons verzet niet op.” □

Deze reportage kwam tot stand in samenwerking met het Bosnische onderzoeksplatform Naratorium en met steun van Journalismfund.eu.

“Terwijl de overheid rijk wordt van de bossen, zijn de burgers het slachtoffer”

“Klimaatverandering is deze eeuw de grootste bedreiging voor de menselijke gezondheid”

Jip van Trommel (24)

Is: Net afgestudeerd in geneeskunde

Missie: Meer aandacht voor *planetary health* binnen de opleiding

Waar staat de term *planetary health* voor?

“Het gaat over de relatie tussen de gezondheid van de planeet en die van de mens. Het wordt bijvoorbeeld steeds duidelijker wat het voor onze gezondheid betekent dat het warmer wordt. Niet voor niets heeft de Wereldgezondheidsorganisatie gezegd dat klimaatverandering deze eeuw de grootste bedreiging voor de menselijke gezondheid is.”

En andersom, hoe beïnvloedt de gezondheid van mensen die van de planeet? “De zorg is een ontzettend vervuulende sector - de uitstoot is zelfs groter dan die van de luchtvaart. Operaties leiden tot enorme hoeveelheden afval, ziekenhuizen gebruiken heel veel energie. Maar ook de productie en het gebruik van medicijnen hebben een groot aandeel. Veel mensen met astma of COPD gebruiken bijvoorbeeld puffers. Daarin zit een heel sterk broeikasgas. Door broeikasgassen wordt de luchtkwaliteit slechter en hebben steeds meer mensen die puffers nodig. Er bestaat ook een alternatief met poeder, dat zou vaker voorgeschreven moeten worden. Nu wordt in de zorg alleen gekeken naar effectiviteit, veiligheid en kosten. Ik vind dat de impact op milieu en klimaat ook een afweging moet worden.”

Binnen je opleiding was daar geen aandacht voor, dus ben je het zelf gaan organiseren?

“Ik heb me aangesloten bij een landelijk netwerk, de CO₂-assistent. We zijn extra lessen gaan organiseren die studenten 's avonds kunnen volgen en we overleggen met de universiteit hoe *planetary health* een structureel onderdeel van het curriculum kan worden. Dat ging eerst moeizaam, maar nu steeds beter: inmiddels is het zelfs een apart vak geworden. Ik ben nu weliswaar afgestudeerd, maar ik wil hier zeker mee verder. Eerst kijken in welke rol ik de meeste impact kan hebben.”

Zoete kastanjeberg

- 500 gram tamme kastanjes
- halve theelepel kaneel
- 2,5 deciliter kokosroom (of slagroom)
- zakje vanillesuiker
- 100 gram witte basterdsuiker
- reep pure chocolade

Kruis met een mesje de (ongepelde) kastanjes in, kook ze in zo'n half uur gaar. Pel de kastanjes en maak er met een staafmixer puree van. Roer de kaneel erdoor. Voor de vegan variant: laat een blik kokosmelk een nacht in de koelkast staan, schep de bovenste dikke massa eraf en sla met de suiker stijf. Roer de helft van de room door de afgekoelde kastanjepuree. Maak daarvan voor elke eter een bergje en bekroon de toppen met de rest van de room met daarop wat geraspte chocolade.

Zoete kastanjeberg

Indachtig toekomstige generaties

Over een paar honderdduizend jaar kan het radioactieve afval afkomstig van onze kerncentrales geen kwaad meer. In de tussentijd is het juist wel heftig gevaarlijk en moet het veilig worden opgeslagen. Diep in de zwaarbeveiligde Finse grot Onkala bijvoorbeeld. Maar hoe weerhoud je mensen over pak hem beet 20 duizend jaar ervan om daar bijvoorbeeld een gezellig ondergronds saunacomplex aan te leggen? We hebben namelijk geen flauw benul of onze nazaten waarschuwingbordjes met 'vaaralinnen' (Fins voor 'gevaarlijk'), 'danger', doodshoofden en rode kruizen zullen snappen. Ook woorden zijn onderworpen aan onverbiddelijk verval. In oude talen gespecialiseerde linguïsten noemen dit semantische of fonetische erosie. Dan er maar geen aandacht aan besteden, besloten de Finnen voor hun radioactieve grot: wat niet weet, wat niet deert. Het multidisciplinaire team dat de Amerikanen samenstelden om onze nakomelingen weg te houden van de nucleaire opslag in New Mexico, kwam daarentegen al brainstormend op 'vijandige architectuur'. Een 'landschap van doornen', te ontwerpen met puntige betonnen pilaren of een enorm blok zwart graniet, dat door de opgevangen zonne-energie ondoordringbaar heet wordt. Toch wordt ook daarvan de werking betwijfeld. Immers juist van iets dat verboden is, gaat als een verboden vrucht een enorme zuigkracht uit op nogal wat nieuwsgierige menselijke geesten.

Af en toe de moed verliezen mag, maar niet chronisch alsjeblijft

Er is domweg geen oplossing voor gevaarlijk nucleair afval. Vandaar dat de productie daarvan "een van onze grootste misdaden tegen toekomstige generaties is", aldus de inmiddels 94-jarige Amerikaanse boeddhist en milieuactivist Joanna Macy, in haar boek *Active hope*. Als je met de blik van toekomstige generaties naar onszelf probeert te kijken, gedraag je je als goede voorouder en laat je zoiets als kernenergie wel uit je hoofd. Het is niet besteed aan het gros van onze politici die alweer vergeten zijn dat ze een paar jaar geleden nog tegen nieuwe kerncentrales waren. Je zou er de moed van verliezen. Af en toe mag dat, maar niet chronisch alsjeblijft. Lees daarvoor Macy's boek met als ondertitel: *How to face the mess we're in with unexpected resilience and creative power*. Ja, we waden als mensheid rond in een poel van pijnlijke puinhopen. Maar er zit niks anders op dan proberen volwaardig mens te zijn en dus het goede te doen. Bijvoorbeeld door tamme kastanjes - een vrije gift van de natuur - te rapen en daarvan een feestelijk nagerecht te bereiden voor onze geliefden.

Michiel Bussink is onder andere journalist, schrijver, notenteler, moestuinder en wildplukker. Zie michielbussink.nl.

Geloven in het wild

Met wolven op de Veluwe, extreme stormen, hoosbuien en hittegolven in de zomer en (hier en daar) bijtgrage honden in Amsterdam, sluipt de wildheid weer ons leven in. Dat waren we, in ons fraai aangeharkte landje, niet gewend! En dus rijst de vraag hoe hier mee om te gaan.

De antropologe Nastassja Martin worstelt met die vraag en wel om een heel bijzondere reden: ze is aangevallen door een beer. Haar boek *Geloven in het wild* begint op het moment dat ze beseft dat ze die aanval overleefd heeft.

“De beer is nu al een paar uur weg en ik wacht, ik wacht tot de mist optrekt. De toendra is rood, mijn handen zijn rood, mijn opgezwollen en verscheurde gezicht lijkt zichzelf niet meer.”

Ze is gewond, verminkt, verward en weet niet wat haar overkomen is. Dat wil zeggen: ze weet niet wat ze daarvan denken moet.

“Ik zeg bij mezelf: een beer en een vrouw, dat is te groot als gebeurtenis. Te groot om niet binnen de kortste keren in een of ander gedachtesysteem te worden opgenomen.”

Ze wil geen pasklaar antwoord, al lijkt bijna iedereen in haar nabijheid dat juist wel te willen. De mensen in het ziekenhuis. De vrienden van vroeger. De nieuwsgierigen en goedbedoelenden. De vragen blijven komen, en daar heeft ze het maar mee te doen.

“Ik besluit: ze mogen zeggen wat ze willen. Ik blijf in dit niemandsland.”

Wat is de betekenis van wat haar overkomen is? Waarom stuitte zij juist op de beer?

“Er waren onze verstregelde lichamen, er was dat ongebruikelijke ‘wij’, dat ‘wij’ waarvan ik het vage idee heb dat het van ver komt, van een tevoren dat ver buiten ons beperkte bestaan is gelegen. Ik laat deze vragen door mijn hoofd malen. Waarom zijn wij uitgekozen? Wat heb ik werkelijk gemeen met het wilde dier en sinds wanneer?”

En dus gaat ze weer terug. Naar de bergen. Naar de bossen. Hoe zit het met de wildheid in haarzelf? Met de wildheid in haar dromen? Met de wildheid in de wereld? *“In het diepst van de bevroren bossen ‘vind’ je geen antwoorden: je leert eerst je gedachtegang op te schorten en je te laten meevoeren door het ritme, het ritme van het leven dat alles op alles zet om behouden te blijven in een winters bos. Ik probeer in mijn binnenste net zo’n diepe stilte te vinden als die van de grote bomen buiten die roerloos en kaarsrecht in de kou staan.”*

En dat beschrijft ze, in een prachtig boek.

Thomas van Slobbe

Geloven in het wild Nastassja Martin. Uitgeverij Koppertnik, 2022. ISBN 9789083237091. 160 pagina’s, paperback. Prijs € 22,50.

PUBLICATIES

Tata Steel

Ooit was het een ongerept landschap met uitgestrekte bossen, nu een van de meest vervuilende én vervuilde industriegebieden van het land. In *De staalwoestijn* laat beeldend kunstenaar

Saskia de geschiedenis zien van dat stukje Nederland, van de aanleg van het Noordzeekanaal, de Hoogovens, de oliecrisis tot uiteindelijk Tata Steel.

De staalwoestijn. Verandering van een landschap, van Hoogovens tot Tata: een geschiedenis.

Saskia Sluiter. Uitgeverij Noordboek. ISBN 9789464710632. 336 pagina’s, paperback. Prijs € 24,50.

Belaagde vogels

Europese zeevaarders zagen ze rond 1500 slechts als ‘vette ganzen’ die niet kunnen vliegen en zich weerloos dood lieten knuppelen. Sindsdien zijn de pinguïns op alle mogelijke manieren geëxploiteerd door de mens. Voor dit eerbetoon bezocht Marcel Haenen onder andere de geelooptinguïns in Nieuw-Zeeland, een pinguïnzienhuis in Kaapstad en was hij als pinguïntoerist op Antarctica.

Pinguïns en de mensen. Geschiedenis van een belaagde vogel.

Marcel Haenen. Uitgeverij Querido. ISBN 9789021487878. 296 pagina’s, hardcover. Prijs € 29,99.

Klimaatbestendige kunst

De klimaatcrisis bedreigt niet alleen mens en natuur, maar ook ons historisch erfgoed. In Venetië stijgt de waterspiegel, in Pakistan overstromden de 4500 jaar oude ruïnes van Mohenjo Daro, de smeltende permafrost in Siberië bedreigt het voortbestaan van de Scythische grafheuvels, en zo maar door. Sommige musea verplaatsen delen van hun collectie al naar klimaatbestendige depots. Behalve een overzicht geeft hoogleraar kunstgeschiedenis Thijs Weststeijn gelukkig ook mogelijke oplossingen.

De Toekomst van het verleden.

Thijs Weststeijn. Uitgeverij Prometheus. ISBN 9789044651065. 240 pagina’s, paperback. Prijs € 25,-.

Heb ik het echt nodig?

Het lukt de makers van het megasucces *Intouchables* keer op keer om toegankelijke, maatschappijkritische films te maken. Voor wie het niet weet: *Intouchables* ging over de hartverwarmende vriendschap tussen een ernstig verlamde miljonair en een Nigeriaanse immigrant uit de Parijse banlieues. Hun nieuwste film, *Une Année Difficile*, is een heerlijke tragikomedie met een vleugje romantiek. Eigentijdse thema’s als consumentisme, problematische schulden, klimaatactivisme en de lockdowns tijdens Corona worden hierin knap met elkaar verbonden.

We volgen de klaplopers Bruno en Albert. Beiden zitten volledig aan de grond. Ze komen min of meer toevallig op elkaars pad, waarna Albert Bruno introduceert bij een hulpgroep voor mensen met schulden. Daar is Henri hun steun en toeverlaat, maar hij blijkt zelf niet bestand tegen de verleidingen van de goktafel. In plaats van mensen op hun zwakheden en onvolkomenheden af te rekenen, benaderen deze filmmakers hun personages met humor en mededogen.

Uit puur opportunisme bezoeken Bruno en Albert een bijeenkomst van klimaatactivisten: er is daar gratis bier en wat te eten. Inhoudelijk hebben ze weinig op met de boodschap om te stoppen met het overbelasten van de planeet. Wel voelen ze zich allebei aangetrokken tot de mooie leider van de groep. Terwijl ze worden uitgekotst door de rest van de samenleving, worden ze hier met open armen onthaald. Bovendien zien ze kans om te profiteren van de onderlinge solidariteit. Het bier blijkt niet zo maar gratis te zijn, het is de bedoeling dat je betaalt wat je kunt missen. Dat principe geldt ook voor wonen, iets waarvan de net dakloos geworden Albert dankbaar gebruikmaakt.

Het tweetal wordt meegezogen in de beweging. En nee, de activisten zijn zelf niet perfect en draven soms een beetje door. Toch wordt hun wanhoop over de toekomst volstrekt serieus genomen.

Veel verhaallijnen en wendingen zijn hier nog niet genoemd, wees niet bang. Het mooie is dat de film licht voelt, hoewel er onderwerpen aan bod komen die onze samenleving tot op het bot verdelen. Henri leert de dwangmatige consumenten in zijn hulpgroep twee zinnnetjes. Heb ik het echt nodig? En: heb ik het nu nodig? Precies waar ook de activisten mee bezig zijn.

Wendy Koops

Une Année Difficile, in de bioscoop vanaf 26 oktober.

BIOSCOOP

Onbewoond eiland

Natuuronderzoeker Zoe Lucas woont en werkt al ruim 40 jaar op Sable Island, een verder onbewoond eiland in de Atlantische Oceaan. De documentaire *Geographies of Solitude* volgt haar terwijl ze dit fascinerende, rijke ecosysteem observeert en documenteert. Ze houdt bijvoorbeeld bij hoe het karkas van een wild paard wordt opgenomen door het leven in de omgeving en als voedingsbodem voor nieuw leven fungeert. Of hoe meterslange kabels door opstuivend zand veranderen in een nieuw duin. Met dezelfde wetenschappelijke benadering ordent ze aangespoeld afval. Ondanks de afstand tot de

bewoonde wereld kan ze hier ontwikkelingen in onze samenleving uit aflezen. Zo vindt ze de laatste jaren bijvoorbeeld ballonresten van *gender reveal parties*.

Geographies of Solitude, in de bioscoop vanaf 19 oktober.

BIOSCOOP

Kurk

In de speelfilm *Suro* wordt de relatie van een architectenstel behoorlijk op de proef gesteld als een van hen een verouderd landhuis met een kurkboomgaard erft en ze Barcelona verruilen voor het platteland. Aanvankelijk willen ze de kurkeiken eerlijk en ecologisch verantwoord ontschorsen en zich aansluiten bij een coöperatie. Als puntje bij paaltje komt, kiezen ze echter voor de makkelijke, meest lucratieve weg. Pas later beseffen ze dat ze zich mogelijk schuldig

maken aan illegale arbeid en uitbuiting, al is het indirect. Ondertussen ligt zoals steeds vaker in films ook hier het door klimaatverandering toenemende gevaar van bosbranden op de loer.

Suro, in de bioscoop vanaf 19 oktober.

BIOSCOOP

Lugubere recycling

In de Hongaarse animatiefilm *White Plastic Sky* krijgt het concept recycling op een vrij lugubere manier invulling. In 2123 zijn de ecosystemen van onze planeet volledig ingestort. De mensheid kan alleen overleven door zelf de grootste voedingsbron te worden. Iedereen krijgt 50 jaar de beschikking over zijn lichaam, waarna er een zaadje wordt geïmplant. In laboratoria groeien mensen uit tot bomen om zuurstof en voedsel voor de volgende generaties te verschaffen. Deze enigszins naargeestige en apocalyptische maar ook uiterst originele en wonderschoone film volgt de pogingen van een psychiater om zijn

nog jonge vrouw uit deze procedure te bevrijden. Zij heeft zich na de dood van hun zoontje als vrijwilliger aangemeld.

White Plastic Sky, in de bioscoop vanaf 2 november.

Van muurbloem tot moswand

Oplosmiddelen, microplastics, conserveermiddelen: volgens Milieu Centraal is geen enkele verf écht milieuvriendelijk.

Maar wist je dat je ook zelf muurverf kunt maken? Van krijt, klei, bloem en natuurlijke pigmenten bijvoorbeeld.

Voordelen Biologisch afbreekbaar. De restjes zijn te gebruiken voor knutselwerken of baksels. En je verft zonder vieze luchtjes op te snuiven.

Nadelen Weinigen zijn je voorgegaan: de kans op mislukking (en verspilling van materialen) is wellicht groter dan met gewone verf. Er zijn verschillende muurverfrecepten te vinden op internet. Sommigen daarvan bevatten zuivel: een no-go voor iedere diehard klimaatactivist.

Impact In verf zit kleurstof, veelal met titaniumdioxide dat gewonnen wordt uit ilmeniet-erts. Ilmeniet-mijnen vervuilen bodem, lucht en landschap en zijn een gevaar voor de biodiversiteit. Bovendien kost de winning veel energie. In tegenstelling tot synthetische kleurstoffen worden natuurlijke pigmenten niet gemaakt van aardolie, maar ook in sommige natuurlijke pigmenten is titaniumdioxide te vinden. Opletten dus als je een kleur zoekt.

Menig binnenmuur ondergaat weleens een transformatie. Een likje verf, een nieuw behangetje, tegels, kurk of zelfs mos! Groener dan dat laatste wordt het niet. Toch? *Down to Earth* is benieuwd en wandelt door de wereld van de wandbekleding.

Behang

De geschiedenis van behang gaat een paar eeuwen terug. Vroeger werd deze vorm van wandbekleding altijd van papier gemaakt, nu zit er regelmatig een kunststof toplaag over het nieuwste motiefje op je muur.

Voordelen Behang, mits van puur papier gemaakt, is overschilderbaar en komt van een hernieuwbare bron. Een rolletje behangpapier is redelijk goed tweedehands verkrijgbaar.

Nadelen Veel behangsoorten bevatten PVC. Behang is niet recyclebaar.

Impact Volgens Milieu Centraal is behang van gerecycled papier of papier dat is gemaakt van hout uit verantwoord beheerde bossen het meest duurzaam. Ook bestaat er behang van afgedankte spijkerbroeken! Wil je wel het gevoel van behang, maar er geen boom voor opofferen? Dan kun je ook een patroon op je muur stempelen of 'm beplakken met plaatjes of posters en zelfgemaakte lijm van bloem, suiker en water.

Tegels

Zand en klei, al dan niet met een laagje glazuur: honderden jaren lang waren tegels dé manier om wanden en muren te verfraaien. Totdat behangpapier de tegel van de troon stootte. Toch heeft nog steeds bijna elk huis wel een tegelmuurtje.

Voordelen Tegels gaan lang mee en zijn opnieuw te gebruiken. Met kapotte tegels kun je mozaïeken.

Nadelen Wie mozaïek een overgewaardeerde hobby vindt, heeft niks aan kapotte tegels. Tegels bakken kost veel energie en levert relatief veel mislukte exemplaren op.

Impact Klei lijkt oneindig voorradig, maar wordt ook voor eindeloos veel producten gebruikt. Als het op een onverantwoorde manier gewonnen wordt - voor zand geldt hetzelfde - brengt dat veel schade toe aan het ecosysteem van de rivier in kwestie en neemt de kans op overstromingen toe. In Nederland wordt bij het winnen van klei rekening gehouden met de natuurlijke bodemgesteldheid van de rivierbedding en samengewerkt met natuurorganisaties om nieuwe natuur te ontwikkelen.

Kurk kan niet alleen prima op de vloer, maar ook aan de wand. Het materiaal komt van de kurkeik die groeit in Zuid-Europa en Noord-Afrika. De grootste kurkproducent van de wereld is Portugal.

Voordelen Kurk is vochtbestendig, brandwerend, geluid-dempend en isolerend. Het materiaal is biologisch afbreekbaar en leent zich goed voor recycling. Bij de oogst worden kurkeiken gepeld en niet gekapt: de kurklaag groeit erna weer aan.

Nadelen Kan door de zon verkleuren en verdrogen. Heeft lijm nodig: nooit een fijn goedje.

Impact Kurkeikbossen ofwel montados zijn een walhalla voor allerlei soorten dieren en planten, zoals de lynx en de zwarte ooievaar. Kurkeiken kunnen goed tegen bosbranden en gaan woestijnvorming tegen. Montados zijn opgenomen in het Natura 2000-netwerk dat bescherming biedt aan de Europese biodiversiteit. Toch zijn er, en worden er nog steeds, kurkeiken gekapt om plaats te maken voor - zeer brandbare en waterslurpende - eucalyptusbomen die geplant worden voor de papierproductie.

Mos

Groener dan dat wordt het niet. Toch? Helaas is het mos waarvan moswanden gemaakt worden al overleden. Blij worden van een dooie mos, eh mus, noemen we dat. Er zijn inmiddels wel alternatieven: bij de Dutch Design Week (p. 30) zijn levende mostegeltjes te zien.

Voordelen Dood mos trekt geen beestjes aan en heeft geen verzorging nodig. Een mosmuur is makkelijk zelf te maken.

Nadelen Levend mos zuivert de lucht, maar ja.

Impact De mossen en korstmossen die gebruikt worden voor het maken van moswanden (én kerststukjes) komen voornamelijk uit natuurgebieden in Scandinavië waar ze gecontroleerd geoogst worden. Gemummificeerd mos heeft verschillende behandelingen ondergaan, zoals het toevoegen van natuurlijke pigmenten en biopolymeren. Hemelbestormend groen, zo'n mosmuur? Dat dus mosschien niet.

Veel van het Nederlandse klimaatbeleid van de afgelopen jaren is niet rechtvaardig: vooral mensen met hogere inkomens profiteren ervan. Maar hoe moet het dan wel? Milieudefensie laat een onderzoeksmodel bouwen waarmee iedereen dat kan uitrekenen.

Tekst **Esmee de Gooyer** Beeld **David Stegenga/Milieudefensie**

Hoe maken we klimaatbeleid rechtvaardig?

De rijkste Nederlanders vervuilen het meest, verminderen hun uitstoot het minst, maar krijgen daar toch de meeste subsidies voor – waar iedereen aan meebetaalt. Dat bleek vorig jaar uit een onderzoek van Milieudefensie, uitgevoerd door Ecorys. “De energietransitie moet rechtvaardig zijn, het kan niet anders”, zegt Milieudefensie-campaigner Bram van Liere. “Het gaat om het principe – het is juist en eerlijk – maar ook om de praktijk. Als we het niet rechtvaardig doen, ziet een groot deel van de bevolking zijn energierekening steeds hoger worden. Dan hebben ze al helemaal geen geld om te isoleren of op een andere manier te verduurzamen. Of ze wonen in een huurhuis en hebben gedoe met een verhuurder die daar geen trek in heeft. Als mensen klem zitten, zullen ze zich afkeren van het klimaatbeleid. Dat is logisch: zij kunnen het zich niet veroorloven. Wij willen laten zien

dat het ook anders kan. Tot nu toe konden we bestaand beleid wel toetsen, maar ons nieuwe model is veel preciezer. Daarmee kunnen we van elke beleidsmaatregel precies berekenen wat de effecten op uitstoot en inkomen zijn, per inkomensgroep. In plaats van te zeggen hoe het níét moet, willen we ook graag schetsen hoe het wél kan.”

Prinsjesdag

Het nieuwe model is door onderzoeksbureau Kalavasta gebouwd op Klimaatrechtvaardigheidscheck.nl. Daarmee rekent Milieudefensie het klimaatbeleid dat afgelopen Prinsjesdag gepresenteerd werd door op klimaatrechtvaardigheid. De hoofdconclusie: het moet én kan eerlijker, en hogere inkomens moeten veel meer bijdragen dan ze nu doen. Is het niet raar dat de overheid die berekening niet zelf maakt? “Ja, eigenlijk wel. Klimaatrechtvaardigheid wordt inmiddels best goed overgenomen in woorden,

maar in beleid nog absoluut niet.” De Miljoennota is nog maar het begin. “We kunnen nu bij Milieudefensie bijvoorbeeld ook onze eigen klimaatoplossingen doorrekenen, om te kijken of het klopt”, zegt Van Liere. “En beleidsmedewerkers kunnen dat met hun eigen plannen doen. Gemeenten kunnen bijvoorbeeld berekenen welke inkomensgroepen zouden profiteren van het gratis of goedkoper maken van de bus. Gelukkig is er veel interesse vanuit de politiek en kennisinstituten. We hebben al uitleg gegeven over het model aan allerlei mensen.”

Het model is gebouwd op data die voor iedereen toegankelijk zijn, bijvoorbeeld van het CBS en RIVM. “We hebben gekeken naar wat beleid voor huishoudens betekent – gezinnen, alleenwonenden of andere huishoudens – want uiteindelijk vinden verschillende soorten uitstoot, inkomsten en uitgaven plaats per huishouden.” In het model kun je

Beleid laten checken?

Binnenkort staat het model online en is het door iedereen te gebruiken. Maar het kost wel even tijd om er helemaal in te duiken. Heb je daar geen zin in of geen tijd voor? Geen nood, Milieudefensie is benieuwd: welk beleid zou jij willen laten doorrekenen? Stuur je idee in naar redactie@milieudefensie.nl, met als onderwerp 'klimaatbeleid'. Bram van Liere kiest vijf ideeën uit om door te rekenen. De uitkomsten daarvan worden gepubliceerd in *Down to Earth*.

allerlei variabelen aanpassen en zo ook doorrekenen wat iets betekent voor jouw eigen huishouden. “Het model kijkt naar fysieke consumptie, maar dat moet je breder zien dan alleen spullen. Neem bijvoorbeeld het aantal gereden kilometers per huishouden. Als die gereden worden met een elektrische auto, dan zorgt dat voor minder emissies over de hele keten dan bij een benzine- of dieselauto. Maar je komt nooit op nul – ook niet als je groene stroom gebruikt. Er is ook uitstoot vrijgekomen bij de bouw van de auto, bij het delven van grondstoffen, meestal in het buitenland. We kijken dus niet alleen naar de uitstoot in Nederland, maar naar de hele productieketen. Het Rijk kijkt

vooral naar wat er in Nederland uitgestoten wordt. Maar daar alleen wordt het klimaat niet beter van. Wat we moeten doen is: de inkomensverdeling in Nederland rechtvaardiger maken, maar tegelijkertijd onze vervuiling niet exporteren naar het buitenland.”

Vervoersarmoede

Een concreet voorbeeld: rekeningrijden, oftewel kilometerheffing. “In het model kun je een belastingtarief invullen voor de heffing, en kijken hoe dat uitpakt voor verschillende inkomensgroepen. Als je daarbij geen onderscheid maakt tussen de verschillende groepen, zal het heel onrechtvaardig uitpakken. En dan gaat het niet alleen om

inkomen: in Amsterdam is de autodichtheid laag, daar liggen ov-alternatieven voor het oprapen. Het gaat vooral mensen raken die op plekken wonen waar de auto de enige optie om van A naar B te komen. Daar zal de vervoersarmoede veel groter worden. Veel autobezit is daar gedwongen; de afstanden zijn te groot om te fietsen, ov is er niet of nauwelijks.”

“Er moet zo efficiënt en zo veel mogelijk CO₂-uitstoot gereduceerd worden”, vervolgt Bram van Liere. “Dus dan is het logisch om de paar grootste uitstoters aan te pakken, en niet de grote groep te belasten die maar weinig uitstoot. Het is echt een totaal nieuwe blik waarmee we naar beleidsmaatregelen gaan kijken. Zelfs als je altijd het goede hebt willen doen, kan het nog steeds zo zijn dat er een pakket maatregelen ligt dat niet doet wat je wil, omdat het nooit op zo'n manier doorgerekend kon worden. We weten dus ook niet wat er precies uit gaat komen”, lacht Van Liere. “Dat maakt het heel bijzonder.” □

Wat is rechtvaardig klimaatbeleid?

- **Subsidies op elektrische auto's:** bij privéauto's niet, bij deelauto's soms wel.
- **Accijnzen op brandstof verlagen:** alleen voor de lage inkomens, niet voor alle inkomensgroepen.
- **Hoge btw op zuivel en vlees:** alleen als de lage inkomens daarvoor gecompenseerd worden.
- **Belasting op vlieguren:** alleen een 'veelvliegerstax' is rechtvaardig.
- **Isolatie van sociale huurhuizen:** alleen als er géén huurverhoging mag volgen.

Wadner van den Heuvel (25)
Is: Student bestuurskunde aan Hogeschool Saxion in Deventer
Missie: Organisaties en systemen duurzamer maken

Je werkt als student-assistent bij de Green Office op jouw school. Wat doet zo'n office precies? "Met vijf medewerkers en studenten van verschillende opleidingen willen we de bewustwording over het klimaat en duurzaamheid vergroten. Voor veel studenten is het toch nog steeds een ver-van-mijn-bedshow. Dus organiseren we lezingen en evenementen, zoals in november de Week van de Duurzaamheid. Maar we kijken ook heel praktisch naar de bedrijfsvoering van de school. Een klein voorbeeld: als bedankje voor lezingen worden vaak bloemen gegeven, maar we denken nu na over cadeaus die minder vervuילend zijn."

Is duurzaamheid een belangrijk thema binnen je opleiding bestuurskunde? "Hier in Deventer zeker, daarom heb ik voor deze opleiding gekozen. Al in de eerste maand ging het over de vergroening van wijken en visies op duurzame steden. Ik vind eigenlijk dat alle studenten tijdens hun opleiding zouden moeten leren hoe ze bij kunnen dragen aan een meer duurzame samenleving."

Hiervoor studeerde je software development aan een ROC, waar je voorzitter was van de studentenraad. Je bent nu voorzitter van een werkgroep van de Jonge Klimaatbeweging (JKB). Waarom kies je voor dit soort bestuursfuncties? "Alles wat ik doe is gericht op het veranderen van organisaties en systemen. Ik kan er zelf wel voor kiezen om geen vlees meer te eten, maar dat valt in het niet bij hoeveel vlees er tijdens een conferentie wordt gegeten. Daar zit de massa, dus dat wil ik veranderen op organisatieniveau. Met de JKB laten we de stem van jongeren horen richting de politiek. Ik vind het geweldig om samen op een beleidsmatige manier activistisch bezig te zijn."

"Op een beleidsmatige manier activistisch zijn is fantastisch"

Colofon

Down to Earth
 Nummer 79, oktober 2023

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
 Postbus 19199
 1000GD Amsterdam
 020 626 26 20
 redactie@downtoearthmagazine.nl
 www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
 Carolien Ceton (hoofdredacteur),
 Esmee de Gooyer (redacteur)

Redactieraad
 Marlijn Dingshof, Karen van den Einde,
 Erica Meijers

Art-direction en vormgeving
 8-13 Ontwerpers, Marjan Peters.
 www.8-13.nl

Druk
 Senefelder Misset.
 Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
 Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Wijzigen kan bij de Servicelijn: service@milieudefensie.nl of 020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 - 16.30 uur. Opzeggen kan via 020 205 14 21, ma t/m do van 08.30 - 21 uur, vr 08.30 - 18 uur, za 10 - 16 uur.

Advertenties
 YUNO,
 Henriëtte Tomassen,
 06 508 44 808
 info@yuno.nu,
 www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

Algemene Ledenvergadering Milieudefensie

Zaterdag
 9 december

Ben jij er ook bij?

Waar Utrecht of via livestream
 Aanvang: 10.00 uur
 Stemmen vanaf 2 weken van tevoren digitaal.

Meld je aan op milieudefensie.nl/algv of via de Servicelijn: 020-6262620 of mail naar service@milieudefensie.nl

- Wat kun je verwachten?**
- jaarplan en begroting 2024
 - vaststellen wijzigingen statuten en verenigingsreglement
 - voorstel voor nieuwe reglementen
 - Heerlijke, vegetarische lunch

Volledige informatie: milieudefensie.nl/algv of bij de Servicelijn.

Bijlo belt...

... met Wind

"Ja, hallo, met Wind, met wie?"
 "Met Vincent Bijlo, verstaat u mij?"
 "Ja, uitstekend, hoezo?"
 "Nou, u waait nogal."
 "Ja, natuurlijk doe ik dat, en weet u waarom? Om die luie regering van u wat wind mee te geven, wat een demissionaire halve zolen zijn dat zeg, 39 miljard fossiele subsidie per jaar en ik kost geen cent! En weet je wat minister Jetten nu heeft bedacht?"
 "Nou, dat is precies waarover ik u bel Wind, het spitsmijden."
 "Ja! Godgeklaagd, belachelijk. Stel je voor, ik sta lekker te blazen over Farmsum, Groningen. Doe ik graag, blazen over Farmsum. Dat was de mensen ook opgevallen, die konden niet meer tegen mij in fietsen, dus die kochten allemaal fatbikes. En toen kwamen ze op een briljant idee, ze zetten daar een windpark neer. Dus ik zo hard mogelijk waaien, om jullie die klimaatdoelen te laten halen, nee, aan mij zal het niet liggen, aan de zon ook niet trouwens.
 Man, dat gaf een stroom zeg. En toen zag ik op een gegeven moment plotseling al die windmolens van mij afdraaien. Ik denk nog: die zijn gehackt door Poetin. Want door dat wegdraaien vingen de wieden veel minder wind. Dus ik nog wat harder waaien, draaiden ze nog verder weg."
 "Maar dat was Poetin helemaal niet."
 "Wat je zegt! Het was Jetten zelf. Weet je hoe die dat noemt? Congestie management. Er was een piekmoment, te veel stroom, spitsuur op het net. Eneco, dat dat windpark heeft aangelegd, moest spitsmijden, en daar hebben ze nog geld voor gekregen ook. Minder leveren, meer geld ontvangen."
 "Bezopen. Dan zouden ze eigenlijk ook reizigers die niet in de spits in de trein gaan zitten geld moeten geven."
 "Ja, precies, en automobilisten ook, minder rijden, meer poen, hahahahaha! Oh, ik moet niet te hard lachen, dan waai ik te hard, dat spekt de Eneco-kas weer zo. Te laat, daar gaan ze alweer, ze draaien weer weg. En de zon komt ook net door, dus de zonnepanelen zullen ook wel weer afgeschakeld worden, want de fossiele centrales moeten blijven draaien. Ik ben Wind maar, ik waai, verder niks, maar ik kan me er behoorlijk over opwinden. Want weet wel, als ik ga liggen, dan wordt het geen anderhalve graad, maar twee graden opwarming. Zo, en nu ga ik krimpen, naar het zuiden, ik ga eens kijken of ik nog wat Saharazand jullie kant op kan blazen, vind ik altijd zo leuk, dat al die mensjes naar de wasstraat rijden.
 En dan zijn ze er net uit, en dan blaas ik nog wat, leuk hè? Dag meneer Bijlo... Wsjsjsjsjssoeoeoeowww!"

Vincent Bijlo

Illustratie: Pépé Smit

TONZON

Nu is het moment om de kruipruimte aan te pakken Woon energiezuiniger, comfortabeler en gezonder met TONZON Vloerisolatie

De andere techniek met een beter effect en de laagste ecologische footprint
Voor de warmste vloer met de hoogste energiebesparing

Wil je snel en slim energie besparen en heb je geen bezwaar tegen een aangenamer en gezonder woonklimaat? Kies dan voor TONZON Vloerisolatie met Thermoskussens en Bodemfolie.

De isolerende werking van de Thermoskussens is gebaseerd op andere natuurkundige principes. Met een minimaal gebruik aan grondstof en energie bereik je een maximaal effect. Het isolatiemateriaal is geheel opvouwbaar zodat het zelfs door het allerkleinste kruipruimteluik past, daardoor heb je ook geen vrachtwagen nodig.

Het materiaal bevat geen stof, vezels of giftige gassen waardoor je thuis kunt blijven tijdens de montage. Het is zelf eenvoudig te monteren maar laat je het liever over aan professionals? Neem dan contact op met TONZON voor een offerte.

Heb jij vloerverwarming?

Isoleer de vloer dan extra goed met het vierkamer Thermoskussens, $R_c > 7 \text{ m}^2\text{K/W}$. Bij niet geïsoleerde vloeren met vloerverwarming kan de besparing zelfs oplopen tot meer dan 40%.

Nieuw: TONZON Raamisolatie

Dé oplossing aan de binnenkant van jouw raam die kan zorgen voor betere zonwering dan de meeste buitenzonweringen. Naast de zonwerende functie, bespaart het in de winter tot 70% op het warmteverlies bij enkelglas, 38% bij HR+ glas.

Goede vloerisolatie is dus de perfecte maatregel om mee te beginnen. Kijk op de website van de overheid (www.rvo.nl) wat je moet doen om in aanmerking te komen voor de subsidie voor woningisolatie.

9 772211 071001